

У Львові, дня 1 [13] листопада.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кожного місяця в об'ємі два і пів аркуша.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРН ВНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 вар., [для за-
границі 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“, на цілий рік 6 вар., [для
заграниці 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 вар., на чверть року
1 вар. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакция, адміністрація і експедиція у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописно „Зорі“. Твори узані ре-
дакцією непридатним до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошті] без
посередия редакції. — Редакція відпоидає тільки на ті письма, до котрих
додучено поштою марки: ся постанова не дотичить письменників, що
містять свої твори в „Зорі“.

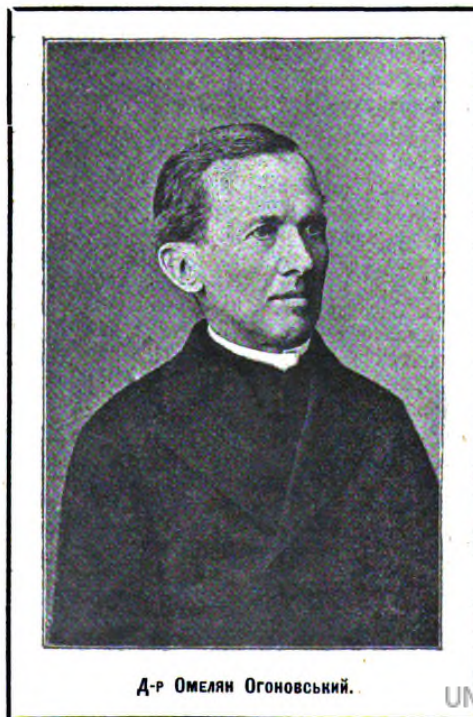
ЛЮДИНА.

ПОВІСТЬ З ЖИТЯ ЖІНОЧОГО — ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ.

◆ [Далі.] ◆

— Ох, Оленко! Огірчене чинить тебе несправедливою. |а-б усі свої ідеї, при помочи котрих робить ся тепер така
Він і не грає на пр. у карти; не
пе; а те, бач, чимало значить.

— Ні; за те він чоловік хо-
лодний, з вирахованєм; котрий лиш
хоче уживати, котрого „я“ ста-
новить для него одинокий сьвіт.
„Уживати, бо лиш раз живе ся“ —
се его засада, котрої він і пиль-
но держить ся. „Однак при тім
і другим дати жити“ — се не его
засада, Маргарето. На те спустить
ся. Се егоїст і чоловік гордий, ко-
трого, як вихвалював ся раз пе-
ред Стефаном, нічого на сьвіті не
дивує, котрий усего уживав, усего
скоштував; котрого ніяка жінка
не в силі довший час придержати,
бо, мовляв, знає наперед про кож-
ду, що потребував би лише палець
надставити, а мав би їх десять
нарав. Ёго на пр. важні соціяльні
питаня життя нічого не обходять,
бо на те, мовляв, єсть доволі сту-
дентів, філістрів і інших боже-
вільних. Для него его завід, то —
лиш дійна корова; а про мене го-
ворив раз Стефанови: „Чи дума-
єте, що ся хоть крихітку ліпша
від других? У неї, як і у всіх
жінок, остатня філософія: „Від-
дати ся“. Я їх знаю. Накли-б
... і була-б вже кося. тоді і подивити велки очі глибоко засиди. — Він має також свої блуди

Д-р Омелян Огоновський.

інтересна в родинні гнізді. Зреш-
тою і не сьміла би мені їх в мій
дім заводити. А до делікатної
кухні, яку я люблю, вона і непа-
сувала-б“. Що мені в такого чо-
ловіка, Маргарето, без любови?
І чим була-б я для него? Нічим
більше ні менше, як ключницею
его дому — а там... — тут і урвала.

З ляком підвела старенька
очи на молоду дівчину. Такої бе-
сїди вона ще від неї не чула; так
суворо, безглядно ніколи вона не
говорила. В які мрії загаялась
вона при своїх спосібностях! А
знала свої думки так удатно при-
бирати у слова, що скавав бись
деколи, що воно дійсно так, а не
інакше. Однак вона любила сю
дівчину немов свою рідну дитину,
і думала, що вона ні за шо в сьві-
ті не повинна далі ступати тою
тернистою і небезпечною дорогою.

— Прислухуючись твоїй бе-
сїді, Олено, — обізвала ся по-
важно, — можна-б втратити віру
в добрі прикмети мужчин. Одначе
яв тебе питаю, а маю до сего
право. Чи був і Стефан без блудів?
Стефан? Ні, — відповіла
трохи вгледом Олена, підчас коли

UNIVERSITY OF URBANA-CHAMPAIGN

Був нудний педант, був задрісний, був горячка і мав ще блуд одідичений, про котрий довідавшись я з жалю та розпуки мало що не збожеволіла. Се була тайна. Їго батько збожеволів з питя і помер з того; а він, Маргарето, як небудь і не пив налогово, однак пив радо. Ви розумієте, що се значило для мене мати такого чоловіка [а я змалку бридилась усіми напівками], у котрого та згубна пристрасть могла вибухнути кожного часу? Однак ми любились, і віруючи в нашу любов, ми думали се лихо перемогти. „Лише при твоїй допомозі“ — говорив він бувало — „зміг би я ту нещасну хобру задавити, а з другою жінкою — ніколи“. І я вірила, що мені уласть ся його виратувати; при чім і натерпілась би може чимало, однак — що було то все для мене! Я-ж його так любила, Маргарето! А тут? Що за рація виходити за сего чоловіка? Ми вели-б неустанну боротьбу між собою, котра-б остаточно мусіла виродитись в ненависть. Так, як я его знаю, то він незавернув би ніколи з шляху раз обраного; а я, Маргарето, я не єсьм натурою, котра-б могла зносити на своїм карку панованє другого.

— Такі думки, дівчино, — відповіла стара дама, хвтаючи жалісно головою, — не доведуть до нічого. Коли, бач, усе розбереш, усюди заглянеш, так і стрінеш усюди ключку. А все-ж таки він взагалі відповідна „партия“ для тебе, і ти привикнеш до него. Привикає чоловік, Боженьку, чи до одного! Тим скорше до людини: з днини до днини, від місяця до місяця, а таж... о, ти не знаєш, як гарно може ще твоє жите уладитись; які хвилі береже воно ще для тебе! Чи хочеш може сама на самоті жити, от, хоть би так, як і я? — І гіркий усміх промайнув по її старечім зжуренім лиці. — Чи розумієш ти хоч трохи, що то значить бути злишнім? Або, чи розумієш ти на правду, що то таке убожество? Недостаток болить, журба мулить, пригноблює, робить вовчковатим, убиває! А як старість настане, сили уступлять, Олено? Фахової освіти не маєш. Чи хочеш еукні паням шити? Ноти ціле жите відписувати? Хочеш, Олено?

Молода дівчина мовчала. Її голова спочивала на згорнених на столі руках; ледви що видно було її бліде лице із спущеними війми.

— Хочеш сего, Олено? — обізвалась ще раз з притиском. — Ні, годі тобі того хотіти! Ти дійсно не можеш мати ще правдивого розуміння про нужденне вегетованє, а то мусіла-б ти его повитати, як свого ангела-спасителя!

— Ніколи, Маргарето; лучше умерти! — почулось стиха.

— Умерти? — глянула понад окуляри за дівчиною стара Маргарета.

Був се ледовато-насьмішливий, а zarazом милосерний погляд, що на її спинив ся. Опісля зареготалась вона і, беручись на ново за паньчоху, почала одноставним голосом далше:

— Коли Стефан умер, казалась, що також мусиш умерти; а прецінь живеш. Неумираєсь воно так легко, Олено; вір мені. Раз — се було, як і мій чоловік помер [щось у рік, як ми побрались], я думала тоді те-ж, як і ти, про смерть. Не знаю, чому не вмерла я, як і не знаю, чого живу? Всі вдовиці і старі панни, Олено, — вони нічо. Остатні належать ще до тих безталанних, котрі суть сьмішними. Самотні блукають в житю, без приюту, без становища, сказала бим — без змислу, ат — живють, щоб не умерти. На пр. як я: смерти не бажаю, як в молодих пристрастних днях. Знаю, що конець сам прийде, а буде се сумний, глухий конець... Чи хочеш і ти вести таке жите? Чи може хочеш для „ідеї“ жити? На пр. писати? Се тепер — неначе хвороба у жінок. Опроче для ідеї жне ся доти, доки не треба за кусником хліба побиватись. Вибє однак та година, так ідеї перестають бути метою життя. Врешті, нехай собі і так. Думаєш однак, що праця для ідеї заступить тобі се живе щастє, котрого розумінє мусиш ще жити в твоїй груди, бо-ж ти любила і була люблевою? Чого-ж, питаю ще раз, чого-ж хочеш, Олено?

Немов змучена підняла Олена голову і з відверненням лицем оперлась мовчки о поруче крісла, ще її очи закрила рукою. „Боже! — дійсно, чого-ж вона ще хотіла? Що оставалось їй ще хотіти? Писати? До того не мала вона таланту, а всяке діланство було їй ненавистне. Отже, що-ж їй по-

чати? Думати? Говорити? — Майже на се виходило, а на-коли на се вийшо — стало сьмішним...“

Стара дама завважала муки молододі дівчини і, не зміняючи ні пози ні тону, говорила далі:

— Дійсно, Олено, в тім згляді не можу похваляти твого рішеня. Що задумєш чинити, воно, їй Богу, недобре!

Однак вона чула, що добре. Чула, що коли не буде придержуватись сеї думки, то пропаде, як тисячі перед і за нею. А того вона не хотіла.

— Що мучить тебе, моя дитино? — обізвалась знов, бачучи, що Олена силіла безмовно, ба нерухомо. — Не вже-ж тобі жать твоїх поглядів на жите, котрі ти може змінити мусіла-б? Іди-ж бо, іди! Яка ти собі там і поступова, а в тім напрямі осталась би все таки ідеалістка. Обглянь ся лиш в житю і скажи сама, чи подружжя, котрі лучились беа любови, в тисячних злучаях не щасливіші від таких, що справді нераз лиш любов мали за підєгаву? Думала було, що ти як раз скорше вступиши в так зване „розумне подружжє“, а ти замість того любиєш ся в романтичних засадах і не хочеш в те вірити, що ми не в силі кермувати нашою долею; що на те єсть висша сила. Правду сказавши, сьвіт висьміє тебе, довідавшись, що длятого відмовила К..., бо его не любила!..

— Сьвіт, Маргарето? — відказала гордо Олена і згїршливий усміх промайнув по її лиці. — Та жас наших знакомих? Ані їх хвальба, ані їх догана не були ніколи в силі постановити для мене якесь правило! Мені просто неможливо розстатись з думкою, що так, як воно є — є недобре; що наступити одначе хвиля, в котрій правда сьміло заволодіє; справедливність перестанє бути якимось даром ласки і настане час, коли жінка не буде примужена жертвувати свою душу фізичним потребам...

— От і маєш, Олено! Твої погляди про правду становлять власне причину твого терпіня. Се головню вони творять розлад, безталанну дїсгармонію в твоїй душі. — Завернись, любя дівчино! — казала вона серіозно; — завернись, доки ще молода, доки ще можливий ратунок, доки не будеш мусіла собі сказати, що серед людий осталась ти — одна-одніська!

— Годі мене вже уратувати, — відповіла молода дівчина, сумно усміхаючись. — Не в тім змислі, в яким було задумали. Одначе одному мущу заперечити. Мої погляди не такі ідеалістичні, як ви думаєте. Бувши, як доктор А. казав, менше розважним критичним умом, не була-б я ані в часті такою безталанною серед нинішного ладу суспільного; не була-б я такою самотною, якою єсьм дійсно...

— Твоя уява надто роздражена.

— То дайте поживу моїй душі; дайте мені серіозну, трівалу працю. Одначе — ніколи не стояло вивразніше перед моєю душею, що єсьм „нічо“, єсьм якимось недокінченим, неповним сотворінєм, котре оставишсь таким, саме не адолає опанувати долі! Що мені з самої волі? Що оставсь мені? Нічого, Маргарето, нічого, кромі проклятя, насьмішок і милостині.

Трохи згодом, немов би собі що пригадувала, додала рішучо, віби більше до себе:

— Нехай врешті все бе на мене; я хочу до остатної хвилини оставатись праведною; а хто в силі чинити більше, нехай робить...

— А на потреби життя забула, серце? — спитала знову вдовиця, послаючи мрчичний, майже острый погляд зпоза окулярів.

— Моральнз нужда, а абсолютна бідність — се одно і те саме. Наслідки їх однакові. Будьте ласкаві, — додала опісля спішно, — дати мені аркуш паперу. Хочу написати до нього.

Вона всгала, перейшла звільна кімнату і станула врешті перед старою жєнщиною. Ніколи не видавалась вона їй такою поважною, однак ніколи і такою чужою.

— Се твоя невідмінна постанова?

— Невідмінна.

— І чи ти того сьвідома, що запропашуєш сама свою будучину?

— Так, я того сьвідома, що не брешу...

— Годі — Бог з тобою, безталанна!..

Щось у голину пізніше опустила Олена стару товаришку. На дворі стало ще темніше. Ледви що десь-не-десь блимали зорі, а по місяцю такі мчали ся хмари. Лише вихор гудів та свистів безнастанно, та гнав тихими улицями...

Прощане обох женщин було холодне і німе. Щось вступило між них, що їх роз'єднало; вони обі се порозуміли...

Сьміливо кинулась Олена в нічну темряву. Сильний подув вітру загасив сьвітло в руках удовиці, а двері за молодю дівчиною дуснули сильно і замкнулись.

— Чого властиво вона хоче? — пробурмотіла стара нетерпеливо і вертала звільна напوماцки у свою сьвітлицю. — Чи при умі вона?...

* * *

Чаша горечи, яку довело ся випити родині Ляуфлерів, не була ще повна. Нові, зовсім незнані чудні звуки, наповнили солодкою гармонією серце Германа Евгена Сидора. Наче одним замахом зрозумів він поезиї, в котрих зливалось місячне сьвітло і соловейкове щебетанє. Зрозумів журчанє чистих филь, зрозумів золоту їх пісню, казочну. Зрозумів сумраку вечірного чародійну силу. Він потонув у найніжнійших чувствах... він, Герман Евген Сидор... любив... Одначе его любка [була се жидівка] оставалась глухою для тих его чудних, сердечних звуків. Его просьбу, щоби стала его дружиною, відкинула вона рішучо і холодно. Его горя і розпuku не в силі описати ніяке слово людське; і він постановив зникнути із сцени подій. Сталось воно тим чином, що він вистрілюв собі в лоб...

Недовго потім усунено радника з служби; і гарні, золоті часи, про котрі знав оповідати він, его товариші та добрі знакомі — стались tempi passati.

* * *

З чотирьох доньок була лише найстарша і Ірина замужна. Перша вийшла за старого, однак багатого, кавалера і проживала безжурно, далеко від родичів. Ледви що раз або два у рік спитала листовно, як живе ся родині. Тоді і звичайно Олена відписувала їй точно і коротко. Обі сестри ніколи не годились з собою; а від часу, як найстарша віддалась, відчужились ще більше. Тяжко приходилось тепер Олені до неї і її мужа відсилати письмо, котре мало характер просьби. Той її швагер мав далеко від міста кільканайцять фальчів поля з обієм; і теє хотіла тепер пані радникова за порадою Олени взяти в аренду, бо не знали иньшого виходу з лихих обставин. Частина пенсії, котру в дорожї ласки полишено радникови, була так мала, що ледви вистарчала-б на житє одному. Крім того були у них ще і довгі і, заки тих не сплачено, не можна було грошій обертати на иньші потреби. Довго треба було ждати на відповідь, дуже довго, — аж і прийшла нарешті. Зать, хоч і неохотно, пристав на предложенє своєї свекрухи і заключив тверду, некористну для них угоду, котрою однак і Олена мусіла підписати.

Небавом відтак переселилась далеко-широко знана і поважана родина [з виїмкою наймолодшої доньки, котру найстарша забрала до себе: „заки заакліматизуєтесь“ — писала] в нудженне пусте село і почала нове житє.

* * *

Минав уже пятій рік, відколи проживали на селі, відлучені від інтелігентного сьвіта, від усяких товариських зносин. Кождий виїзд у місто був сполучений з видатками і для того вони рідко коли виїздили. Тяжко приходилось їм, хоч і яку там малу суму грошенят відкожити. Винайжнені поля приносили мало доходу; а про частішу продаж яких небудь продуктів рідко коли мож було думати. Житє, яке вони тепер вели, було тухе та сумне, приправлене бурливими вибухами панства Ляуфлера. Він присиджував цілими днями в нехарних сільських коршмах, пючи та сперечаючись з мужиками. Тут і вироблював їм ріжкі поданя і супліки, та залагоджував і иньші справи, а за те платили єму мужики горівкою або і грінши, котрі відтак пропивав знов з ними. Ніхто не здержував его більше від такого житя. Коли при супереччі попав у азість, поводив ся наче божевільний. Одного разу вернув ся він більше, як звичайно, підпитий до дому. На его вид впала радникова в таке роздражненє, що не могла спокійно заховуватись. Вона дала, покланяла і казала єму вазад вер-

тати там, де провів цілий день. На столі біля него лежав великий залізний молоток; розлючений єї словами шпурнув ним за жінкою. Близесенько біля єї висок пролетів він і упав Олені перед ноги. Наче розлючена вовчиця кинулась вона на него і потрясла его сильними руками. „Гадюко!“ — кричав він несамовитим голосом. — „Кара Божа! Відчепи ся, коли не хочеш почути отсего молотка, щоб раз на завжди успокоїлась!“ Далі махнув за нею рукою, щоби єї ударити, однак втрафив уже у воздух. Вона звернула голову до нього, і страшний зимний усміх викривив їй уста.

— Зноси тягар, батьку, доки ще мати живє. Не забувай однак, що родичі винні, коли діти суть для них тягаром, — і вийшла.

Вона була тою, котра рядила цілим господарством і на котрої плечах спочивав гаразд цілої родини. Так — цілої родини. Від двох років проживала і Ірина при родичах, та вже вдовицею. А і наймолодшу Геню виекспедиовано назад до дому, — „щоби привикла до відповідних обставин, та мала образ своєї будуччини“, — як писала найстарша. — „За урядника не вийде, бо тия грошій треба, а позаяк не єсть гарною, то ще найлучше буде випровадити єї на добру газдиню і охоронити єї від усякої вищої освіти, котра в нашій родині відограла таку нещасну ролю...“

* * *

Була осіння, соняшна днина... Пізно по обіді. В селі панувала тишина. Велика часть мешканців забралась на ярмарок, а і на полях не видно було нікого. Давно позвожено усе до дому і далеко та широко видко було голій простір, — далеко, доки око засягне! Сумний, тужливий був се вид. Мимовільно зверталось око до темного дубового ліса, котрий, припираючи до західної сторони села, становив для себе якийсь окремий сьвіт. Близько біля него йшла сільска дорога і неоден утомлений мандрівник, неоден робітник звертав під старі дуби, щоби в їх тіни відпочати. Осінне, червоно-жовте березове листє дрожало безнастанно на лагіднім вітрі і набирало при західнім сонци рішучо кривавої барви. Особливо-ж біла одна група берез усіх минаючих у очи. Вони росли на узгіррю, нивько до землі схиляючи свої сплетені віти і ніби умисне висунались в лісової гущі, ближче до дороги. В ясных місячних ночах виглядали їх білі повигнані лії із срібним листєм, наче грізні мари. Тепер, правда, виглядали вони мирно, привітливо. Се завважала мабуть і Олена, що вийшла отсе із зглубних ліса, та оглянулась за місцем де спочинку. Оглянула насамперед допитливим взором биту дорогу, а не бачучи на ній нікого — усіла потрохи знеохочена...

Чи була вона ще гарна? Чи не оставило 5 років глибоких слідів на єї лиці? Так — і ні. Вона належала до тих щасливих, котрі не старіють ся скоро, на котрих лица одначе духове житє відбивало ся. Потемніло та обгоріло колишнє лілієво-біле лице. Біля уст уклалась морщина, котрої перше не було і котра надавала тепер цілому лицу вираз глибокого суму і утїми. Лиш очи сиві дивились однаково лагідно. А що ще більше учинив з неї той час? Той, хто не проживав в безлюднім місци, відорваний від всяких товариських зносин, тяжко працюючи в неустанній одностанній боротьбі з журбою, той і не в силі оцінити наслідків такого житя на чутливу душу. Нема тяжної кари для молодого живого духа, для бистроумних, енергічних, а надто ідеально уложених натур — від такого житя. Шумною фразою єсть се, будьто би природа сама могла чоловіка вдоволити. Недбалім, до думаня лінивим, вона вистарчає; вдоволяє вона і мешканців міста, щоби описувати галасливе товариство, щоби на сьвіжім воздуху скріпити завяле тіло, однак ніколи не вистарчає вона для мислячих, діяльних людей. Від днини до днини, від місяця до місяця, примічала Олена на собі наслідки того тупого бездушого житя. І вона було остроумна і надто добре розуміла людську натуру, щоб не знати, що з часом перейде незаметно до тих людей, котрим розходить ся лише о фізичний добробит.

Змовчу про тоті хвилі, в котрих переживала вона несказані муки; в котрих єї молода душа, щоб бажала діяльності, силкувалась переломити вузкі границі, якими окружало єї теперішнє житє. Як той спійжаний орел побивалась вона у вязниці, думала неустанно про вихід з той глухої одностанности;

Generated on 2015-08-15 19:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/luig.301121180004172
Public Domain in the United States; Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

і як все на ново мусила перекоуватись, що теперішнє житє дожидало єї і в будучинї. В таких хвилях сум страшний налягав на єї душу, і в таких хвилях була вона супроти свого окруженя безглядно остра, ба безмилосерна! Незамїтно упала вона під вагою німих мук. Правда, єї муки можна було завважати на єї лиці, однак ніхто не журив ся нею. В господарствї, котрє було на єї голові, йшло все звичайним ладом, і лише спущенї віка і якась утїма свїдчили про єї психїчні терпїня...

Хустка зсунула ся їй з голови, однак вона того не завважала. Єї цїла увага була звернена на мурашню, щї піднімалась маленьким горбком біля неї. Вона думала про подїї працї у тих комах, а нараз і пригадалась їй чомусь статя Писарева „Бжолї“.

Було вже доволї довго, коли се читала. В яке горячковоє роздраженнє попала тоді по прочитаню того твору! Як багато горячих думок піднімалось тоді в єї душі проти „трутнів“ — тепер читала вона дуже рїдко.

Наче-б забула і себе і все навкруг, так задивилась на комахи. Як вони ворухнулись, бігали, все однаково, без перестанку, без утїми. Тут панував строгий лад і кожда комашка мала свою роботу. Чи житє, яке кипїло в тїм свїті дрібних сотворїнь, збудило в єї душі яку думку, який спомин? Вона сягнула нагло до кишенї, витягнула помятий лист і прочитала. Чинила се може в сотний раз. Се був лист, писаний до неї ще перед двома місяцями єї найстаршою сестрою. Писала, що мусть продати обїстя і поля, випущенї в аренду; що радить Оленї заздалегїдї порозумїтись в новим властителем що до дальшого винайму ґрунтів, бо в противнїм раві могли би уже за рік остати без пристановища. Її неможливо інакше зробити; обставини приневолїли їх до сего; сини і дочкї поїдростали, а наука чимало коштує і т. д... Вєї знали о тїм і вєї сумнївались, чи остануть ся дальше на господарствї. Здавалось, що живуть тепер лише, дожидаючи чогось нового. Радникова, та колишня гарна і горда жєнщина, зломилась. Лєдвї можна було єї пізнати. Лише волїлась під вагою щоденної тяжкої журби. А коли Олена розповїла їй амїст листу, вона сїлакала, замїсть що небудь на відповїдь сказати. Ірина, незвичайно хороовита, жила лише сестрою, про котру часто говорила, що вона — єї „сила“, що вона єсть сею точкою, щї вяже єї з житєм. Наймолодша сестра, давнїо доросла, гарувала, побивалась, неначе мужчина дома і по полях. Одно ставало другому до помочи, одначє підстава цїлої будївлї стала порохнявою і захиталась...

Щє мовчала Олена. Щє не мала відваги подїлитись їз старюю нєнькою і обома сестрами найновїшою вїсткою, се-б то тою, котру одержала вже від нового властителя їх приста-

новища. На єї запитаня що до дальшої аренди, відповїв він коротко, привїтно, що по уплїві року відбирає поля і стане сам гавдувати...

Над тисячними вихїдними точками думала бїдна дївчина. Думала, як би оберетти родину від грозячої абсолютної бїдности, нужди; щоби їм при оповїщеню сумної вїсткї подати заразом і нову спасєнну раду. Одначє не видумала нічого. Не видумала? Адже хто єї добре знав, той знав також, що з нею коїлось щось від найновїшого часу. І дїйсно. Ніколи не виходила вона з дому так часто і не барилась так довго по прогульках. Особливо-ж сусїдне село єї немов причарувало...

Мовчки зсунула вона тепер лист назад в кишеню, а єї погляд полинув знов долиною по дорозї. Сонцє ладилось заходити і на заходї запалало небо рожевим блєском. Нараз долетїв до неї туркїт веза і тунїт кїнських копїт. Вона заворухилась і випїлила очї в той бїк. Показав ся малий, легкий вїзочок, тягнений двома палкими кїньми. В нїм сїдїв одїський мужчина і поганав сам конї.

Лицє єї спалахнуло кровю, а серцє затовклоє сильно. Вїзочок приближував ся чим раз то скорше. Зпїд тонких, скорих кїнських нїг вилїтали іскоркї, а вона, затявши зуби, почала звільна спускатись із горбка. В очах єї горїв дивний огонь, нїдрї дрожали...

Мужчина, побачивши єї, здержав одним рухом конї і привитав ся. Був се гарний, сильний мужчина, лїт може 29. З єго одежі можє було відразу відгадати, що він був лїсничим. Він смїяв ся, показуючи зпїд вуса ряд густих, бїлих зубїв.

— Я вас пізнала, пане Фельсє! Можете мене зараз з собою забрати! — сказала вона з притасним зворушенєм.

— Будє менї мило, дуже мило! — відповїв він радо.

Опісля зробив їй мїсце біля себе по лївїм боцї, помїг усїсти, затяв конї, що аж підскачили, і відтак помчав ся уперед...

Почали бесїдувати. Він тїшив ся, що стрїнулись, а вона відповїдала ввїчливо і скоро. Він говорив багато. Мїж иньшим оповїдав [що вже вона і знала], що він лишає ся у барона в сусїднїм селї і дальше у службї, а може і на завсїгди. Що казав єму, Фельсови, нинї в мїстї, що закупить ще одно село; далї, що і замїняв собі нинї коня, он того сивого гупула...

Олена подивляла гарного коня. Він їшов дуже гордо і мав густу гриву, котра майже зовсїм закривала голову. Від часу до часу підкидував бутно головкою в гору; був очевидно ще молодий і мало запряганий.

— Поводити кїньми, становить особлившу приємнїсть, — сказала вона. — Мене так і свєрблять палцї, коли бачу, що другї поганяють.

Брама вїздова до Скиту Манявського з переду.

[Фотогр. проф. Вол. Шухевич].

— Та-ж се можете і ви вчинити, — відповів усміхаючись. А той усміх був широкий і без значіння.

— Але ви мусли-б мене сего навчити.

— Для чого-ж ні? Така учениця зробить мене гордим! Можемо врешті зараз зачинати.

Тут і передав їй поводи і навчав, як їх держати, коли і як стягати або попускати. Вона прислухувалась послушно, а раз заглянула єму глибоко і уважно в очі. Він мав великі, голубі, потрохи безвиразні очі і виглядав сьвіжо і дуже молодо.

Вона поводила так, як він казав, а єго погляд спинив ся на єї тонких руках.

— Але держати треба не аби як! — завважала, повернувши голову легко за ним. — Чи ви не втомляєтесь ніколи?

— О, я? — він сьміяв ся. — Сєго у мене не буває!

— Ціле тіло неначе в напруженю...

Єго погляд так і промайнув по ній і спинив ся на єї мягкім профілю. Єї щоки зарум'янились потрохи і вона виглядала дуже гарно.

— Пані суть ніжні, — однак ми, мужчини, всі єсьмо сільні.

— За те ми, жінки, витривальші. Не повірите може, що я можу рав-по-рав витягати п'ять до шість ведер води...

Він широко отворив очі.

— Дійсно?

— Можете мені вірити, я все кажу правду.

В єго очах показалося щось ніби подив, а zarazом і снівчуте. Вона була така гарна...

— О, пані, ви не повинні щось подібного робити!

— І чому ні? Як нікого нема, а треба худобу напоїти, то мусить ся робити. А наколи в вас добрий господар, то признасьте се самі.

А він справді був добрим господарем і знав, що воно не йшло інакше. Одначе — щоб вона щось подібного робила, ще і говорила про се так свобідно — вона, що зовсім не подавала на тих, що займають ся такою працею.

— Пані, ви дуже господарні.

— Я не перебираю в праці. Опроче знаєте? Я завсїгди кажу: чим єсть ся, тим треба цілком бути. Інакше не дійдєсь ніколи до мети!

— О, певно! — відказав поважно. — Доньки нашого сьвященника також дуже господарні. На пр. старша, панна Омелія, єсть дуже образована панночка. Грає на фортепяні, від неї і дістаю я завсїгди ріжні часописи до читаня.

— Т-а-к? — завважала протяжно Олена і в сій хвилі потягнула вона сільніше поводи до себе. — Ви певно будете там частїйше...

— Не надто часто. Панна Омелія дуже привітна, просить частїйше заходити; однак моя служба не позволяє на се, хоть і як би сего бажало ся. А ви, пані, знаєте панну Омелію?

— Знаю, — сказала вона байдужно. — Чи вона вам імпонує? — спитала трохи згодом і обернулась бистро до нього. Холодна, насьмішлива усьмішка промайнула ледви слїдно по єї обличю. Він відч в єї.

— О, мені! — кликнув зарум'янівшись — і не знаю, чому, — те-ж насьмішливо.

— Я так думала, — і знов усьміхнулась.

— Чому-б мала мені імпонувати?

— Знати те, се ваша річ.

— Так я сего не знаю, — відповів він свобідно. І він дійсно не знав того. Не любив він взагалі думати, а був більше чоловік чувства. Се зрозуміла вона з першої хвилини, коли з ним познакомилась.

— Читаєте радо? — спитала єго опісля.

— Радо.

— Можу вам також книжок позичити; маю їх дуже багато.

— А ви, пані, не читаете?

— Тепер ні. Не можу.

Він дивив ся на ню цікавим поглядом; очевидно, не розумів єї.

— Так мені лучше, — відізвадалась стиха.

— То лиш час забирає, — обізвав ся; — а надто жінкам при господарстві. Вже мужчина, то примушений читати...

Вона відвернула голову від него і єї погляд полинув десь далеко. Сонце сховалося вже за темний ліс і остро, виразно вираувались єго лінії на огняно-червонім небі.

Її стало холодно і вона стиснула одною рукою кордикову хустку під бородою і пробувала єї тїснійше звязати. Чи коні почули легку, непевну руку, що ними поводи, чи може лївий побачив що небудь край ліса, бо скочив у бік так, що легкий візок мало що не повернув ся, а Олена похилилась уперед. Блискавкою обняла єї єго рука і взяла zarazом поводи. Вона була на хвилину неначе зам'янена в єго обіймах. Злякана освободилась, а він став лютий і ударив коні, що рвались уперед, немов скажені.

— Бєстия, — муркотів крізь зуби.

— Я тому винна, — промовила стиха.

— Ні, — відповів нетерпеливо. — Се лучаєсь нині вже третій раз. Однак я єго від сего відзвичаю. Ви перелякались, — додав опісля мягким голосом. — Я був би прецінь не допустив, щоби ви упали!

Вона не відповідала нічого.

— Я стала боязлива, — говорила вона тихо з сумним усьміхом.

— Як? — і він нахилив ся трохи вперед.

— Боязлива стала. Але се певно тому, що виїздаю рідко, а наші коні старі і супокійні.

— А чому рідко виїздаєте? — спитав він.

— Коні усе в роботі, годі їх відривати, а других просити не хочу!

— Сєго вам і не треба чинити, — сказав з відтїнком гордості і ввічливости. — Тих драбів он ту мушу що дня проїжджати, щоб стали слухняні. Можете їх кожним разом дістати, наколи лише захочете.

Брама в'їздова до Скиту Манявського з середини.

[Фотогр. проф. Вол. Шухевич].

— Дякую, одначе без вас я не поїду, — сказала вона
мягким голосом.

Чудно-приємне чувство так і обгорнуло его. Він знов
нахилив ся крихітку і їх погляди стрінулись. В її очах за-
тліло щось, наче вогник, і він глядів через хвилину в її гарне
лице з очевидною приємністю. Опісля підвів гордо голову
і сказав рішучи:

— Я і не допустив би, щоб ви самі їхали. А і не маю
пїкого, на кого-б мій коні супокійно лишити. За чотири дні
мушу знов їхати до міста. Наколи-б ви, пані, мали охоту, то
ми могли-б спільно відбути малу подорож.

Вона не відповідала скоро. Стала лише ледви помітно
блїдша; а трохи згодом сказала:

— Хочу...

[Далі буде].

Кладовище.

Скрізь гомін тут, клопінтява та рух,
Чогось оці всі люди метушать ся,
Балакають вони про щось, неначе
І палко так, і роблять щось, біжать
Та знов вертають ся й зникають знов,
Спокою ні хвилини в їх немає, —
Здасть ся, що життя живе кипить,
Росте та ширшає, все обніма

І скрізь панує — так воно здасть ся.

Еге, здасть ся... Придивись пильніше:

Хіба то люди гомонять отут,
Щось роблять, ходять, устають, сідають —

Хіба то люди? То не люди — труїни!

Бо люди вмерли вже давно, — тіла-ж

Іще держить якась мертва сила,

Від неї тільки рухи всі у їх,

Вона примушує їх розмовляти,

Робити щось, сідати та вставати,

Без жадної мети та розуміння,

Душі-ж у їх нема, нема душі!

Вона умерла вже давно, тоді,

Як нашу вбиту волю поховали:

Умерла воля — повмирало все,

Зостали ся тіла, душі нема,

Широкої й могутньої душі,

Що волею жила, як квітка сонцем,

Що бачила життя в борні за правду...

Так, труїни се... Палаши сі й хаті,

Це — труїни їм: тут — пишні, там — убогі;

У їх я зазираю, — там страшно й гидко!

Це кладовище, тільки тут мерці

В землі у трунах тихо не лежать,

А ходять, сонця не боять ся й світу.

Одно тут тільки є живі, одно:

Природа пишна, сонце осяйне,

Блакить безмежна, пишні гаї,

Квітки-сади, степи, квітчасті луки. —

Ох, Боже мій! Яке усе живе

І як багато серцеви говоріть,

Сняючи могутньою красою!

Мені природа промовля: „Не бій ся!

Не кїдай ти надій і невєн будь:

Всі труїни ці колись у труїни підуть

І тут не буде більше їх, а внише,

Живе й могутне, племя дух породить;

Те буде жити, думати й робити,

Як справжні люди з людською душею.

О, вір у дух непереможений: все

Собою обнімає він, дає

Всьому життя, бо сам він невмирущий“.

Свята природо! Дякую тобі

За ту розвагу: віру, віру я!

Але-ж болять душа моя, нудьгує,

Що я не можу зараз, цю хвилину,
Той дух, замісто цих мерців, уздріти!...
О, Боже мій! Як би я міг його
Покликати у мій замерлий край!...

1894 р.

В. Чайченко.

Вісім день з життя Люлі.

Фотографія. — Написав Олександр Кониський.

I.

Початок березіля. Над Петербургом густою блідо-оли-
вяною наміткою тихо-повагом плинуть хмари, краю їм не знати;
сунеть ся одна величезна безкрая маса. Сунеть ся вона так
понизько над будівлями, що здасть ся от-от наткнеть ся на
архангела, що, стоячи на варті Петропавлівської тюрми, огля-
дає усю столицю.

З моря, з фінської затоки, дме гострий холодний вітер;
часом пробиваєть ся сніг і гострими маленькими кришталіками,
немов тими цвяхешечками торохтить по шибках величезних вікон
домів з того боку, що стоїть під вітром.

Друга година дня. Се саме той час, коли Петербурґці
починають сновати ся по столиці, розносячи та розвозячи по-
винки: вчорашні вечірні, вивнесені з канцелярій, з театрів,
з ресторанів і сьогоднішні ранкові, прихватком вичитані
з газетів.

В гостинній сьвітлиці Василя Громова підстарша доня
його Люля, дівчина на 22 весні свого віку, ходить самотою
по оксамітовому килимі і раз-по-раз позирає то на двері в при-
хожу, то на вікна; то зупинить ся і прислухаєть ся чогось,
наче вона кого дожидає, кого сподіваєть ся...

З погляду очий, з виразів лица, з рухів Люліних знати,
що вона неспокоїна, збентежена дождиванням... знати, що ба-
жає вона швидче когось бачити...

От Люля підійшла до вікна, подивила ся на вулицю,
трошки постояла і знов ходить; знов її маленька ніжка, озута
в модні черевки на високих корках, топче килим, а його
пухкий оксаміт ковтає, не пускає від себе жадного гуку Лю-
ліних ступнів...

Ходить Люля і нетерплячість у неї все більшає: Люля
почула нарешті, що ніби щось обвило її округ горла, сти-
сло, заткнуло горло, не дає дихати; дух сперло в грудях.

Люля сіла на канапку за стіл, проти великого зеркала.
На столі, засланому коштовною оксамітовою скатертиною гра-
натової барви, облямованою шовковими плетеними торочками,
лежить великий альбом з фотографіями. Люля трошки поси-
діла, розвинула в альбомі палітурки і почала перегортувати
фотографії. Не знати, щоб погляд її зупинив ся на якій фо-
тографії; машинальне, швидко одна за одною перегортує рука
аркуші альбому; аж ось, вже недалеко до кінця альбому, Лю-
ліна рука спинила ся, погляд упав і влив ся в фотографію
офіцера...

Пильно-препильно дивить ся Люля на ту фотографію: ши-
роке думне чоло, великі очі, густі вуси; вираз тварі трохи
журливий, але гордовитий, свідомий якоїсь своєї сили; го-
лова підведена трішечки в гору; він... може 27, 28 літ...

Люля положила на стіл свої пухляві рученята одна на
одну, вперла ся на їх своїм кругленьким, немов виточеним
підборіддем і не зводить очий з фотографії офіцера, ніби вона
бажає у тому малюнку побачити душу оригінала, зазирнути
на саме дно його серця, подивити ся, якого почуття, якого
коханя там більше; спостерегти його вдачу, вгадати його
думки...

І чим довше Люля дивить ся, придивляєть ся до тієї
зовсім звичайної фотографії, тим більше з личенька у неї зни-
кає нетерплячість і натомість виступає спокій; знати, що сама
лишень фотографія утихомирює Люліні нерви. Глянувши тепер
на неї ти-б не сказав, що се та сама Люля, що за пів години
назад була уся пронизана нетерплячістю; така вона тепер
спокоїна, байдужа, наче нікого не дожидає, не сподіваєть ся.

А дійсне сподівається і дожидає Люля оригіналу тієї фотографії Макара Трохименка, академіка на останньому році військової правничої академії. Трохименко родом з південної України. Ще торік він познайомився з татом Люлі і став бувати у них. Люля сподобала Трохименкову розмову про Україну, її народ, історію, письменство; сподобала його енергію, його завзяття і глибоку, безкраю любов до України. За рік Люля вивчилася трохи українській мові, прочитала усього „Кобзаря“ і дещо иньчого з українського письменства.

Позавчора петербургська громада Українців справляла Шевченкові роковини. Там була і Люля. Перед чистею публікою Українців, а потроху і Москалів, Трохименко держав промову. Публіка односгайне повигала ту промову. Люля одначе не все гаразд зрозуміла з неї. Тим часом вона бачила, що Трохименків реферат зробив великий вплив. Вже-ж не марне були гучні олески, не марне дякувала публіка, спускаючи Трохименкови руки; вже-ж не дурно у декого з Українців, он на пр. у старого Мордовця, скотилися з очей на срібну бороду буйні самоцьвіти!.. Не дурно-ж якийсь прикладковатий сиво-головий дідок, Українець, що сили є, тулив до серця Трохименка і обсилав його поцілунками!.. А он студенти університету, ріжних академій, технольогі обступили Трохименка... Все те Люля бачила, чула і щиро раділа; їй здавалося, наче й вона переймається подякою до Трохименка... Та вона увесь час, доки Трохименко читав свій реферат, очей не зводила з його: вона добре бачила, яким огнем съвятим палали очі референта, які іскри летіли з них, як горіла уся твар його, яка глибока думка сяввом, наче німб той у съвятих на образах, кружала коло його думного чола!.. Вона бачила очима, тямала розумом, чула серцем, як глибоко та щиро уся душа, усе серце, уся істота Макарова перенялися тими думками, ідеями, які він висловлював... І Люля думала, дивлячись на Макара: „Чи є у його в серці хоч малесенький ще закуток, де-б могло знайти собі захисток яке иньче коханье, опріч коханья до його України?“ І Люля почувала, що й вона любить невідому їй Україну...

Справді Україна невідома була Люлі. Доки не спізнала ся вона з Трохименком, доти знала Україну не більш тою, скільки знають її наші гімназистки російські з підручників Іловайського да Смирнова. І чудно було Люлі і соромно, що вона скінчивши з золотою медалею найліпшу в Петербурзі гімназію, скінчивши жіночі курси, історію, етнографію, навіть географію України, анала і тямала менш, ніж історію і географію далекої Іспанії! Трохименко показав їй Україну з її власною природою, з власною історією, з власною культурою... Україну вольну спершу, як воля, Україну демократичну, потім з панством і крепацтвом, з ріками крови і сліз... Україну колісь освічену, тепер темну-прегемну, зневолену, приспану і придавлену... І тепер, коли Люля слухала реферат, перед нею стояв образ тієї і багатой і обидраной України, того краю вільного і закутого в кайдани... Люля невимовно бажала і собі подяковати Трохименка і попрохати, щоб він приїшов до неї і ще раз перечитав укупи з нею і вияснив їй деякі подробиці з того реферату.

Трохименко обіцяв ся. Ото ж його і где-дожидає Люля, а його нема...

— Казав: заздалегідь ще до обіду приїде, — думає собі Люля; — доки наших нема ще в господі і ніхто нам не мішати не читати і розмовляти... Вже й третя година, а його нема...

І знов щось нервово пробігло по Люліному личеньку: вона відсунула альбом, підвела голову і нехотя глянула в зеркало, побачила саму себе, легесенько всміхнула ся і почала лагодити на голові своє темно-русяве волосє, причесане „коронкою“. З лівого боку „коронки“ сидів пучок ясно-синіх роблених волошок. Волошки незвичайно були до лица Люлі... Пучок трохи схилив ся. Люля полагодила і його і оглянула усьо себе. Убрання на Люлі було просте, нічогісенько роскішного, але усе воно прегарне, до лица; усе свідчило, що у Люлі не бракує смаку естетичного, що почуття прегарного розуміння краси високо розвинено у неї...

Подзвонили...

Люля здригнула і сразу усе личеньку у неї так почервоніло, наче вона стояла проти печі, з котрої било на неї

гарячим імпетом. В очах азблищали і певність, і надія і боязливність...

— Се ніхто, як він, — подумала Люля і не помилила ся.

Перед нею стояв Макар.

— А я вже й надію була стратила бачити ся з вами сьогодні, — мовила Люля. — Сідайте, реферат з вами?

Люля загорнула альбом; а те Трохименко вже помітив, на якій фотографії він був розгорнений і любо-мило було йому те помітити...

Перечитали реферат. Люля мовчала.

— Мало ще я тямлю історію України, але скільки тямлю мені здається, що ваша українська ідея вельми важна не про саму Україну, а про всю Европу, про цілий світ, тим то і боротьба, якої вона вимагає проти ворожих сил — труднійша і важша за ту, що провадять Великороси, або, як ви кажете, Росіяни. І ви і вони однаково жадаєте волі, освіти і взагалі добробиту народови, але їм на дорозі стоїть тільки урядова притичина, а у вас опріч того треба ще бороти ся з деспотизмом, темнотою і нетерпимостю самих Росіяни...

Трохименко увесь став: сама увага і Люліні слова були йому несподіванкою і съвятим. Люля мовила далі:

— Коли я прирівнюю історію України до історії спершу Московщини, а потім і Росії — дві речі вельми вражають мене: В цілій історії України я не відкоу факта [може він і є, та ще мені невідомий], щоб Русьни самостійно з доброї волі чи самі били ся, чи кому другому помагали бити ся за деспотизм, щоб пильнували підбивати людей в неволю; щоб вони гнобили, утискали чию иньчу віру, силоміць привертали кого до своєї віри або народности; щоб вони зневолили який народ; усеї тяжкі і кербзві війни, що справляла Україна аж до XVIII. віку, на мою думку — війни за волю, за народній добробит: чи так?

— Так, так, — відповів Трохименко, а по тварі його сяяли гордощі національні. а його патріотичний дух ракував. Люля говорила далі:

— Я кладу земні поклони перед тим споконвічним гуманізмом, який добачаю в історії України, хоч бачу там і цілі ріки крови. Другу річ спостерегаю я в історії того письменства: трохи чи не кожен видатнійший письменник зазнає, наче якось фатально, особистої неволі і неволі...

— Не всі, — перебив Трохименко.

— Я й кажу, що не всі, а з тих, що до віку не забули свого Бога, не відцурали ся своєї ідеї... І нудно мені, що такі мученики...

— А хто тому винен?

— Загальна деморалізація...

— Вашої інтелігенції?

— І вашої, та не її лишень самої... На мою думку, коли-б наша всеросійська інтелігенція переняла ся дійсне ідеєю людської свободи, вона-б тямала, що повинна з усієї сили заможгати розвою і зреалізованню української ідеї. Коли-б вона була освічена сущим гуманізмом, вона-б повинна зрозуміти, що без вольної України не може бути вольної Росії...

Трохименко аж не всидів. Люліні слова, наче та громовина, пронизали його перенятливу натуру. Він вхопив Люліну руку, стис її, а потім припав устами і поціловав. Люля почувала, що той поцілунок немов облік її руку, але облік таким теплом і огрійливим огнем, що вона-б хотіла, щоб те тепло не зникало, огрійливність не проходила.

— Коли-б оте, що я зараз чув з ваших уст, — мовив Макар, держачи Люліну руку, — чув я не власними ушима, я не поняв би віри, що так говорить Росіянка!

І довго ще між двома палкими перенятливими душами ішла ідейна розмова; вона все більше та більше запевняла Люлю, що Трохименко дійсне віддасть усьо себе, усьо своє життя на послугу Україні. Розмова обом їм надавала ентузіязму і нарешті Люля спитала:

— Скінчивши академію, — ви на Україну?

— А вже-ж нікуди більш.

Люля мовчки стала ходити по съвітлиці: вона бояла ся, що от-от ще кілька хвилин і вона висловить Трохименкови, що кохає його не сьогодні вже; вона хотіла сховати своє коханье, хоч таки не запевнивши ся, чи кохає він її? Їй здавало ся, що у Трохименка так певно на серці любови до Укра-

їни, що ледві чи знайдеться там місце про кохання її або нитьчой!

— Чи я йому до вподоби? — мигнула у Люлі думка і вся вона переняла ся сією думкою. Жіноча вдача взяла своє. А Макар, підпершись долонями, сидить і журливо думає:

— От би в такою душею вік прожити! Скільки-б вона надала мені сили духу, енергії! Е-ех, не судило ся!

— Еге, так ви на Україну, — мовила Люля, не дивлячись на Трохименка. — Щаслива Україна, щаслива і та Українка, що поділить з вами вашу працю...

Трохименко підвів ся.

— Українка? — мовив він. — Ні, не Українка, мабуть ніхто...

Він хотів приймати Люлін погляд, але Люля дивила ся у вікно.

— Ніхто, кажете, чому? Хіба нема такої щасливої, щоб ви покохали?...

— Є... Та...

— Що?

Люля повернула ся лицем до Трохименка; а він мовчав і німо дивив ся на неї...

— Кажіть: що?

Люля спостерегла відповідь, вона прочитала її в очах у Трохименка, але все таки питала ся. Макар мовив:

— Та те, що... чи покохає вона мене?

— А коли й вона вас покохала?

Трохименко замість відповіді протяг до Люлі руки, Люля взяла їх...

Вони мовчали, мовчки дивили ся один на одного і мовчки договорили усе останнє...

Минуло кілька хвилин... Люля не випускала Трохименкових рук і чула, що серце її приростає до Трохименкового серця, що душа її переливається в його душу...

— Дак я їду з тобою на Україну, — мовила Люля.

Трохименко аж в місяця стрепенув ся...

— Не побравшись?

— Там поберемо ся.

— Нам не можна буде побрати ся.

По виду Люлі виступила сутінь, але не на довго; вона так швидко зникла, як швидко і з'явила ся... Трохименко прочитав в очах Люлі здивованне і швидко промовив:

— На те єсть вельми важні причини...

— Я про них не питаю, я йому віри, але хіба не від тебе я чула: не всі ті вічають ся, що вірненько кохають ся? Хіба не вічавшись не можна мені жити біля тебе, працювати з тобою? Хіба служба ідеї не звінчає нас?...

Трохименко нічого не відповів... Очі його були вогкі і та вогкість відповіла Люлі:

— Я твій до віку... Ми звінчані на віки...

II.

Кінець мая. Утомлений день збирається на спочин. Вечоріє, сонечко плине за ліс і своїм ягким промінням сріблястим ласкаво гладить голівки суворих сосен, кучерявих беріз і полохливих осик.

На залізничім двірці Чуднівської станції Миколаївської залізниці сподівають ся поштового поїзду з Петербурга. Між пасажирами, що прибули на станцію в Новгородській залізниці, не можна не помітити Люлю.

Ще на Великдень Люля зняла з батьками річ, що хоче поїхати до Києва, „так собі подорожувати“; але батьки, найпаче неня, вельми непривітно гланули на таку подорож; сказано, старе око бачить далеко, а око нееньчине і поготів; воно бачило і тямило, що діється в Люлею...

— Коштів нам бракує, ні на що справляти подорож твою, — мовила неня.

Люля зрозуміла зміст такої відповіді і не змагала ся. Годі було і батькам змагати ся, коли Люля повідала, що хоче провести весну у дядини, деє на березі Волхова... В кінці квітня Люля була вже у дядини. Заздалегідь умовили ся вони з Трохименком, щоб він, скінчивши академію і виїздячи на Україну, написав до Люлі запевне день свого візду; вони з'їдуть ся в Чуднові і вкупі рушать далі до Києва.

Ще тільки пів години Люля чекає поїзду з Петербурга, але яка-ж про неї довга-предовга отся — пів години! Вже Люля і ходила, і сиділа, і читала... Господи, як довго!...

— За пів години прийде поїзд!

— Ще цілої пів години ждати! — думає собі Люля, ходячи по платформі. — Цілої пів години, а мало хіба що може скласти ся з пів години!...

Фантазія закоханої душі починає займати ся сумними думками, більше, більше і нарешті доходить до того, що Люля починає загадувати ся тяжко страшним малюнком: малюнком зруйновання того поїзду, що повинен прийти і привезти Трохименка!

Люлі ввижаєть ся вже ціла катастрофа, ввижаєть ся, що поготовий поїзд зустрічає товарний... Поїзд наскакує на поїзд; вона чує, як тріщать вагони; вона бачить, як шматки вагонів летять скішками... Люля чує, як під купою руїни, недоломків з вагонів, тяжко стогнуть придавлені, покалічені пасажирі, між ними і Трохименко. Люля ясно бачить його в крові... Люля жахаєть ся, тремтить... Груди дівочькі сперло, їй дихати нічим!... Усі її мрії, усі її надії пішли в нівець, на віки погбли в руїнах розбитого поїзду... А вона, Люля, тут і не можна їй не то, що заломити свого любову, а навіть хоч би глянути на його!... Жак окриває Люлю!...

Люля готова-б побігти туди... туди... там деє недалеко... побігти по шинах... Серце у неї страшенно бить ся, кров то ключем бє, то стигне. Люля чує, що у неї ноги тремтять...

Ще одна хвилиночка і вона впаде на платформі!... — Іде, йде! — почувла Люля: вона стрепенула ся, очу няла, глянула...

По залізничі великими клубками, певніше рунами розсукбаної вовни, котив ся дим, — і близив ся до станції. Показав ся паровик... У Люлі наче гора з серця упала...

Паруючи, скрилячи, пихтячи тяжко підійшов поїзд до платформи і став.

— Люля! — почув ся з вікна вагона Трохименків голос.

Ледві Трохименко дійшов до дверей вагона, щоб вийти на платформу, Люля була вже в вагоні і обіймала, тулила до свого лона свого дорогого, любого, бажаного „ковака“...

Поїзд рушив далі...

Люля сидить поплич Трохименка. Чує вона, — ніби вона опинила ся деє в ньому світі, деє на волі, на просторі, деє там, де так тепло, ясно, хороше. Люлі вдаєть ся, що досі вона сиділа деє ніби під замком у темному льоху і тільки тепер визволила ся, тепер тільки вперше зроду побачила божий світ, сонце, сьвідемо почувла волю! Люлі вдаєть ся, що в душі у неї зробила ся деє шилля і туди світ, новий

Русинка в строю народнім.

[Фотогр. Фр. Ржегорж].

світ, наливається нова сила радісного життя. Люля згадує своє недалеке минуле і те минуле життя її здається їй темним, невольним, ярним.

— І може-б до віку я тягла те ярмо, коли-б не він, не мій любий Макар, коли-б він не прийшов та не визволив мене.

Люля повернула своє личенько до Макара і поцілувала його в одно око, в друге...

— Люлю моя, серденько моє, радосте моя! чи не жалкуєш ти за рідним краєм, за родиною, за приятелями? — питаєть ся Трохименко більш очима ніж словами.

— Твій край, твій народ — тепер мій край, мій народ... Про що мені жалкувати? Я твоя! ти мій! і ти і я віддамо себе Україні. Так?

— Так, моя орlichко: на віки так...

— Твої ідеї — до віку мої ідеї: я вся переняла ся їми; як уміти му, як спроможу ся, до віку служити му їм.

Люля припала голівкою до Макарового плеча...

Макарові очі горять, твар його сяє. Макар раює: він переняв ся тим радісним настроєм, що принесла Люля, він так ушив ся їм, що сам не йме віри, що все те, що він дієть ся з ним — дієть ся справді, а не ввижаєть ся; що то не сон, не марево; ні, то мало сподівана для Макара, але-ж пожадана, радісна, рожева, равна дійсність!

Макар на радішах землі не чує під собою: він згадує собі до кого-б, до якого жіночого типу з історії або з письменства прирівняти Люлю?... Люля тепер для його усе-усе!... Отся молода дівчина тепер про його та могутня підойма, що поведе його через усе життя; з нею він піде хоч на які відважні вчинки, хоч на які великі події для добра дорогої України...

І Макар тихо потопає в думках про будущнню життя з Люлею, про спільну з нею працю і роботу на ниві українського письменства і культури...

Люля занадто схвилювана, збентежена, не спроможеть ся втихомирити свого хвилювання і звести до осередку свої думки; а думки, наче ті пчолы, роями літають по молодій голівці. Широка, молода, свідомо фантазія ключем бе; мрії одна одну попереджають; малюнки нового життя, ідейної праці і роботи в новому краю переменяють ся немов барви в калейдоскопі... Молода дівчина аж тремтить вірою в свої сили, в силу тієї ідеї, якою переняла ся і пашиє надією на користність своєї і Макарової праці, надією на ліпшу будущнню... Уся Люля горить, палає коханнем...

— О, — думає Люля: — я скрізь, скрізь піду з Макаром: де він, там і я; стану йому до віку другом, сестрою, робітницею, усім стану для його, чим схоче, чим скаже, аби з ним бути, з ним працювати...

Трохи-потроху Люля заспокоювала ся і почала дрімати... Їй снить ся вже Україна: її блакитне небо, її широкі, зелені, безкраї степи, старий батько-Дніпро, Київ, села, народ, школа...

— Кахи, кахи, кахи! — закашляв ся Трохименко. Кашель розбудив Люлю; вона здригнула, прокинула ся...

— Серденько моє, чого се ти кашляєш? — стрівожено питає Люля: — ти-ж не кашляв тоді, як я поїхала до дядини. Давно у тебе кашель?

— Та се я так... Се дурниця... Кахи, кахи, кахи! Байдуже...

— Яке там байдуже... Не добре так кашляєш; коли ти його запобіг?

— Ат, кажу, дурниця... Бач, ото як скінчили ми академію, так того-ж дня й поплили ми човном по Неві погуляти, та в останнє товаришским гуртом теє... загуляли ся до глибої ночі... День був ясний, теплий... Я й байдуже, що я в Петербурзі, а не в Києві, не вивяв пальта, а ніч трапила ся холодна; трохи перемерз, простудив ся; тепер вже нічого; байдуже... Минеть ся...

І знов: кахи, кахи, кахи!...

Люля журливо похитала голівкою і в очах у неї показав ся смюток...

— Ти був у лікаря?

— А вже-ж... Та що там лічити! Як на всяку дурницю звертати увагу, то зараз і теє... Ат!...

— Ти не лежав?

— Щось там день, чи два пролежав, та й то не тому, щоб справді нездужав ходити або сидіти, а тільки ва те, щоб послухати лікаря...

— Придемо до Києва, я зараз сама поведу тебе до лікаря. Чуєш? Добре?

— Добре, добре, моя ясочко... Тільки не думай про мій кашель... Ліпше лягла-б та заснула; до Москви ще далеко...

— Добре, я спатиму... А ти?

— А вже-ж і я... Чого я куняти му... Он порожнє місце... Зараз і ляжу...

III.

З того часу минає пятий місяць. В невеличкій світлиці, обставленій сякими-такими меблями, біля простого білого неокрашеного стола, заваленого купою книжок, газет і паперів, сидить Люля. З обох боків її проти стола відчинені вікна; в них зазирає позовккле листе двох розлогих гіллястих кленів. Зверху по гранах тих кленів плине у вікна до Люлі срібне, не палке, як літом, а тільки тепле, м'яке промінне осіннього сонечка; воно ніби спокушує Люлю кинути роботу, буцім манить-вабить дівчину вийти з хати в садочок, подивити ся, як опадає листе з дерев, як блекнуть і схиляють голівки квітки, як шелестить по траві палим листом вітер, як тріскають ся і злегесенька торохтять, репаючись, стручки білої акації, як цілий сад нехотя роздгаєть ся з своєї пишної одежи і повагом-ліниво збираєть ся на довгий спочин і сон аж до весни.

Та ні, марні заходи: ніщо не відірве Люлю від роботи, ніщо не викличе Люлю з хати, доки вона не скінчить своєї роботи. А роботи у Люлі сила: вранці вона перечитала нове Макарове оповідання і зробила по йому свої уваги, тепер перепише йому друге оповідання його і шильнує скінчити, доки Макар вернеть ся з суду на обід, а завтра вона пішле те оповідання до редакції. Люлі треба знов поробити Макарови виписки з перечитаних книжок задля наукової його роботи; а там — доволі ще в і иньчой домашньої роботи... аби час — а без роботи Люля не сидіти ме...

Люля зупинила ся писати; підвела голову, взяла в губи кінчик ручки з пера і думає:

— Як же тут? Що написати: чи — *и*, чи може — *і*, ніяк не вгадаю; ніяк досі не привчу свого уха відрізняти в деяких українських словах отсі два звуки... Що, як помилюсь... Сама собі сорому нароблю і Макар ремствувати ме, скаже: „досі не навчила ся писати“... Напишу — *і*. А то — ні, ні; ліпше пошукаю де в книжці, чи не натраплю на се слово...

Люля взяла книжку, перегорнула кілька аркушків і голосно промовила:

— От воно й є!... Так само, як я й гадала, треба — *і*; тепер не забуду...

Небавом Люля скінчила оповідання.

— Тепер треба на часочок навідати ся до пекарні, щоб куховарка чого не попсовала; а сьогодні саме ті страви, що найпаче подобають ся Макарови... Так мені любо, як він їсть та смакує... Так любо, як зумію в чому будь потрапити йому до вподоби і він мене похвалить, подякує... Любий мій, коханий мій Макар...

За кілька хвилин Люля знов сиділа біля стола, перечитувала злагоджений Макаром лист до одного великоруського письменника в Петербурзі і робила свої уваги:

— Отсе, — мовила вона сама до себе, — на мою думку не так; мисль певна, та висловив її Макар різко; треба-б переправити... Яюсь ввічливіше, а то: нехай скажу йому. А отсе гарно він каже: „Народъ, заявившии себя насильями и попраниемъ челоуѣческихъ правъ другого народа, не можетъ быть для послѣдняго предметомъ восторга“... Певна річ...

На сім слові відчинили ся двері, в хату ввійшов Трохименко; кинувши з обуренням на стіл свій судовий портфель, Макар почав повагом здиімати пальто, наче він умисне дая ся на те, щоб тим часом утихомирити те хвилювання, що так виравно вкривало усю твар його.

Люля, що очима, а ще більш того серцем, зараз спостерегла, що у Макара скоїло ся щось непевне; стоячи мовчки серед світлиці, Люля долохливо дивила ся на Макара; бояла ся спитати його і покірливо жтала, щоб сам Макар почав

розмову... А Макар, як на те-ж, мовчав; тільки дихав важким духом... Мовчки обняв він Люлю, притис до лона і цілуючи промовив:

— Погано нам, Люлю, лихо нам!...

Люля затремтіла і швидко сіла на кананку; але зараз же здержала хвилювання свого серця, притаїла його і спитала, пильнуючи, що голос ішов рівно і не змінив їй.

— Яке там лихо? Кажі?

— Мусимо сидіти не ївши.

— Ось зараз Одарка давати же обід, — звернула Люля на жарт.

Макар журливо похитав головою і мовив:

— Я не в жарт, я не до жартів...

— Та кажи-ж, що там таке?

— Те, що казали мені службу лишити...

— Та й годі!...

— Сього тобі мало!... — докірливо спитав Трохименко: — се-ж наш хліб!...

— Овва!...

— Не овва, а так..

— Та ну бо годі тобі!... Які-б се у нас голови були, коли-б ми не спромили ся на иньчий хліб? Я вельми, вельми рада сьому... Ти тепер вольний козак!... За якихсь там 70 руб. що місяця не носити меш на плечах військової опіки...

— А істи мемо що? — спитав ся трохи гнівно Макар.

— Кажу тобі: дарма ярма, аби воли були, заробимо... Та скажи: за що се?

— Якийсь собака прислав донос; знав мій псевдонім...

Ну, бач, без дозволу начальства писав, значить: „неблагоназв'ярений“.

Люля засьміяла ся і весело, але без жартів почала запевняти Макара, що нема чого ні вболівати, ні журити ся.

— В адвокати записуй ся!

— Гаразд; але доки адвокатурою що зароблю, треба жити.

— Проживемо... Завтра почну шукати місця учительки або гувернантки, от у нас і гроші... Та годі про се: ось ну, сїдай до борщу...

Люля почала жартувати. Її весела вдача жартовлива і її радісний вплив огрівали Макара, він потроху заспокоював ся; хмара зникла з його тварі, на чолі і в очах прояснювала ся.

— Аби ми були здорові, — весело говорила Люля, — а без парської шинелі проживемо, ще й як!... Тепер не киріти меш коло якої будь урядової дурниці; не журити меш своєї голови думками, як би його оборонити від тяжкої кари салдата за те, що змарновав „казенное имущество“: дві старі і нікчемні онучі... Далєбіг, аж сумно стає, як згадаю собі... От і на тім тиждні, коли сиділа я в суді та слухала процесу отого... як бо його... Гупала чи що... що памятаеш „розрахував вв'яреному ему казенное имущество“: пару старих пришивів... І гірко мені було і прикро і образливо... Ти заступив ся, рвеш ся з себе, піт крапельстий виступив у тебе на чолі, доводив суддям, що Гупало невинен, що голодна собака погризла пришви з сирині, що тут нема жадної ознаки „небрежного хранения казеннаго имущества“; ти усовіщуєш суддів, що ні за що Гупала карати, а судді твої кунають, не слухають твоєї промови, не чують навіть, що ти до них говориш... Хіба не сором отсе; хіба не гідко бачити таку зневагу до обовязків ролі, до доказів заступника... Та що й кавати!... Спасибіг їм, що прогнали тебе з служби!...

Макар всьміхнув ся.

— Хіба моя не правда?

— Правда; та бач не в тім річ, що не в тім кутку піч, а в тім, що хліб глевкий... Все-ж таки треба якось міркувати про хліб... Гувернанткою, кажеш, ні: ледві чи пушу я тебе...

Розмову перебив гість, що тоді саме ввійшов в хату, Трохименків приятель Карпенко.

Макар зараз розповів і йому свою пригоду і від його Макара почув те саме, що й Люля говорила йому. За годину Трохименко читав Карпенкови своє нове оповідання. Оповідання було гарне, списані люди стояли перед Карпенком живими; знати, що автор бачив їх, розмовляв з ними, жив з ними, спостережав їх. Читав Трохименко жваво, виразно; сам переймався тими думками, що читав, тим почуттям, яке переживали

списані їм люди. Але Карпенко помітив, що з половини оповідання у Трохименка почав голос падати, хрипнути все більш, так, що під кінець у його майже зовсім не стало голосу, він читав кінець так стиха, наче шепотів... Карпенко помітив, як вельми автор силкував ся набирати ся голосу, як йому трудно було, як він важко дихав...

Карпенко переняв ся отсім спостереженням більш, ніж оповіданням, і сидів понуро, схиливши голову... А коли Трохименко скінчив, він похвалив оповідання і перегодом спитав Трохименка:

— Ходив ти до лікаря?

— Ні, ще, усе збираю ся...

— Не гаразд робиш! Одклад не йде в лад...

— Та правду кажучи, якось соромно йти, — мовив Трохименко: — чого я піду, коли у мене ніщо не болить, коли я...

— А кашель твій, кашель? Про його мовчиш? — перебила Люля.

— Ат, що там кашель той, трохи застудив ся...

Карпенко і Люля почали докоряти Макарови, що він нехтує здоров'ям і вваля з його обіцянку, що завтра він піде до кого з лінших лікарів... [Далі буде].

ДУМКА.

Ой, по жрачній, по дуброві
Вітр осінний там гуде
І зриває зжовкле листе
І ярами го несє.

Котить ся відшибле листе,
Припочінку му нема,
Вихор ріще, вихор свіще,
Сірим вівком завиває.

На скалі пугач азовищій
Сумно-жально заквильте,
То залпає, то регоче,
То шалєно завищить.

І сумують дальні гори,
Сірий їх вкриває мрак,
У дуброві самотлівий
Думку думає козак.

Ей, ти вітре, ей ти буйний,
З краю рідного повій,
Мого серця люті мўки
Буйнесєнький ти розбий!

Що там діє родинонька,
Що дівчинонька моя —
Я в чужині, в самотині,
Забиває мя нудьга!

Віє вітер, віє буйний,
Лист відшиблий котить вдаль,
В козачєнька молодого
Серце жме гірка печаль.

До родини — шлях далєкий,
Густі терни зарослі —
Він в чужині — а дівчину
За нєлюба віддалі!...

J.

З ДАЛЕКОЇ ПІВНОЧИ.

Чимало довелось мені блукати по сьвітах, чимало лиха неприяна доля швиряла мене посеред моря життєвого; то й не знаю вже, чи діжду ся коли кінця-краю своїм митарствам нескінченим, чи побачу хоч ще раз свою країну рідну в її горем невисипущим та радощами. Та остання думка що хвилі переслідує мене, острим болем впливає ся до серця, охоплює нерозмайною журбою всього. Дика, сувора, безлюдна природа навколо; хмурі люди, мертва жорстока північ поклала свою печать на їх обличчя; тяжкий погін за потрібним шматком насущника скамінив їх серце. Але люди — звичайно люди; вони не знають, не бачили иньшого життя, то їй те ім миле... Та як почувати ся тому, у кого там, десь далеко, остало ся все найрідніше та найдорожше, кому все ще вчуваєть ся зіпд стогону неперехідних борів чарівничий звук питомої мови, доносить ся в явовій сновиді джорчанне сріблястих потоків, а в очах маніє принадна блакить теплого, південного неба? Як, добродію? О, цур йому й питати! Охопиш ручми голову, стиснеш пекучу біль на дві, женеш усяку думку... Так ні... вона, мов той Москаль, кажучи словами незабутнього Тараса, так і преть ся, так і змагаєть ся, щоб понівечити остатній проблиск надії невмирущих... Але навпаки — яких швидких та міцних крил прибере разом приглушена надія, які радощі несподівано отенляють твої груди, коли часом до тебе не серед уяви, а справді, дійсно долетить відгук рідної пісні, вчуєть ся живий звук любові мови... І таке, хоч аріденька, та прилучаєть ся вноді, так коли-інколи...

Втіхо моя, пісне українська! Мов дотик зачарованої істоти, ти зміцняєш мої сили, кріпши почування, викликаєш жаждобу життя, що таке огидне та безталанне иньшої доби! Велика, неарівняна певно твоя сила, коли ти зачудувала Європу, перейшла нетри Азії, привяла ся в Америці, а може ще й по иньших сторонах сьвіта. Нехай що знають те й гадають проти твого краю і народу питомого, — твої найлютіший вороги не втечуть від казкових чарів твоєї мелодії, а забувши про всякі силоміцтва, самі пристають до хору твоїх співаків-виконавців... І лунаєш ти серед Європи на славу рідної країни і того люду великострадного, в серці котрого зародилась, серед мук та лихоліття котрого побачила світ... Про Азію, чи певнійше Сибір, і не казати: не знайдеш здаєть ся кутика, де-б тебе не можна було почути, де-б твої чудові, тихийшій звуки, то міцні, то тужливі, не сколихували повітря...

Колимськ, чи Обдорськ; Кара, чи Сахалин — скрізь ти відома, скрізь ти відмолоджуєш душу зболілим та зажуреним; брешеш, як спомин незабутнього давнього, часом як єдина потіха, осолода на білому тяжкому сьвітлі. І де вже мені не доводилось бути; в таких міснях, що здавало ся — крук кости української не занесе туди, а глянь — леть ся мелодійна українська мова, доліває буцім, в далекої сільської улиці українська пісня... І слухаєш та дивуєш ся, і шепочеш собі нішком: „Ні, ще не вмерла... не вмерла наша мати...“ Хоч дальша прозова дійствіє і приглушить те мимовільне маринне-шепотіннячко, але на годину-другу якоесь легше стане на серці, хочеть ся жити та дивитись на сьвіт божий...

Пригадуєть ся мені, як всім рокам тому назад я бував за Каспєм, у містечку Асхабаді... азіяцьке містечко; — Персюк та Текинець, та салдат, — більш ніякого люду й немає... де-б там українці узялись? А от пішов я раз над вечір понад торами салдацькими... Чую — десь співвають-виспівують... звичайна річ: скінчив ся дньовий клопіт в усіма муштрами та потилишниками для салдата; повечерали; нумо хоч піснею розважимо тяжке-гірке бідування в далечині... Піджду бляче... немов знакома пісня та ще й рідна... Задивував ся, вслухуюсь... Аж до мене виразною голосною хвилею долітає:

Чом, чом, чорнобров... і так далі. Проспівали чудово; скінчили — починають другої, та раз за разом, і такечки пісень в десяток українських без перестанку втяли [а співало не двоє чи троє, а уважай — ціла казарма]. Далеко лились-розливались в холодному вечірному повітрі стрілині звуки, — вразу було знати, що перед вели співачки Українці, та справжні, в посеред народа вийшовші, а не ті, що чудуючись

піснями рідними, цурають ся українщини, як чогось убогого та мізерного... Чимало таких добродієв народило ся вні, — ох, чимало! „Хто матір забуває...“ — знову згадав я Тараса, нехай царствуй!

З Асхабада думка переносить мене до Іркуцька, найкращого гóрода сибірського. Є там школи, книгарні, чимало освіченого люду, є театр, — одно слово гóрод з усіх боків, а переважно для Сибіру... Хто-б міг покладати, що тут також маєть ся досить гарне співальке товариство з мійської молодіжи, котре я-б не вагаючись назвав українським, бо то переважно любителі українських пісень, коли не цілком. Те товариство любительське склало ся приватно; воно дає українські концерти, велими рухливі і велими популярне серед громади городської. Склав і доводив товариством д. Концевич, Сибіряк родом; але він їздив до Росії, опинив ся і жив кілька літ в Катеринодарі, де війшов ся з Українцями, полюбив усе українське і вкінці зробив ся навіть палким українським патріотом. До того змалечку він припав душею до пісень, а пісні українські, коли він познакомив ся з ними, цілком охопили його любовю до себе. Змушений потім вернутись назад до Сибіру, він не забув України, а навпаки припадив та причарував до її багатих пісень і своїх північних земляків. Ми не скажемо зайвого чи непевного, коли засвідчимо, що українські пісні — найпопулярніші серед Іркутян.

Знакомі трохи Сибіряки і з театром українським; хоч той театр і не аби який, але спасибі їй за прихильні до нас заходи в тому напрямі. Коли-не-коли до нас, чи до наших північних країв, завітають українські трупи драматичні, як мусять бути відомо читачам часописів українських. А часом, що для нас важніше й цікавіше, за українські пєси на тутешніх сценах беруть ся просто мійські артисти-любители. Так не раз бувало в тому ж самому Іркуцьку, траплялось і по иньших гóрдах та містечках сибірських, як можна довідатись з часописів тутешніх або приватних переказів. Ось і зараз перед очима в мене лежить 30-те число іркуцької часописи „Восточное обозрѣніе“ [Східний перегляд] за цей 1894 рік; в тому числі здибав я досить цікаву допис із далекого гóрода сибірського Владивостока. Подаю її в перекладі буквально: „Лєгалне драматичне товариство наше примерло. Замість його склало ся товариство українське переважно з арізно-дорожників. Виставлена в сих днях на користь родинам моряків, що згинули на „Русалці“, пєса „Назар Стодоля“ дала нечувані доходи — 700 рублів. Готовить ся друга вистава на користь музею: підуть „Гайдамаки“. Допис помічена 1-им числом лютого пього 1894 року“.

На Амурі, як відомо, почали в остатні роки класти сибірську залізницю; зростає наплив усякого люду, звичайно — і з нашої України, а за тим напливом людности починають бити всякі течії і в осередку таких рухів, як рухи театральні або співальські; той наплив, як бачимо, додав і нашу течію — українську. Радіючи з того поводу, ми одначе бажали-б, щоб добір пєс викликав і на далі серед глядачів Сибіряків прихильність до нашого слова і наших пісень; а не в силі зробити тільки українські драматичні твори першої вартости, а не ті „жарти“, „кумеді“ та „оказії“, які просто сором до рук брати тому, хто хоч трохи знакомий в письменством та театром иньших народів. А головно танці та всякі викрутаси, якими виблискує наша сцена; вони здобувають до якого часу легкий успіх та оплески артистам, але в них про те і смерть нашому театрови, коли не перестанемо вживати їх на потіху грубого, нерозвитого смаку більшости глядачів; добірна громада відвернеть ся від таких вистав, де все полічено на той нязкий смак, — і годі буде плакатись на лиху долю та нещасливу.

Хай вибачають читачі, що збочив трохи. Наша драматична література — це моє „хоре місце“, як кажуть Москалі; дуже вже багачко болю викликає вона в моєму серці, — то-ж не здивуйте, що висловив ся не до виодоби. Осуд — початок поправи, а хвальба — застою!

Май, 1894 року.

Павло Граб.

Т. ШЕВЧЕНЮ

підчас перебування його в академії художств [1838—1844].

Критично-біографічний нарис.

Написав О. Я. Комицький.

→ [Конець.] ←

XI.

Хоча і не доводилося мені зустріти звістку про те, щоб того року Шевченко провідав рідну свою Кирилівку, братів і сестер, але се й без того можна сказати. Щира прихильність його до їх, сумованне про їх тяжку долю крпацьку визначає ся на всему його віку і ні на одну хвилину не можна бути непевним, щоб Тарас, перебуваючи на Лівобережжю, не навідав ся до батьківської хати. Через те я й гадаю, що осінь р. 1843 до листопада — він перебував переважно в рідних селах; а з початку листопада бачимо його знов у Яготині: тут 11 листопада датує він присвяченне князю Варварі Рєпніній поеми „Безталанний“. Д. Чалий додає, що Рєпніна оповідала, що присвяченне Шевченко написав пізніш, експромтом, на шматочку паперу, а приводом до того було ось що. У Рєпніних було чимало гостей, йшла весела розмова, а далі коли зразу усі якось замовкли: княжна і промовила: „Тихий янгол пролетів“. Присвяченне Тарас бажав би то висловити, що він тоді тільки почав няти віри, що янголи перебувають і на землі, коли зустрів ся з Рєпніною. Далі у Чалого є звістка, що поет наш написав „Тризну“ спеціально для Рєпніної, через те, що вона не гаразд розуміла мову українську. Жадних доводів на се нема, а тим часом є факти, що примушують мене неважати певною звісткою. З листу Шевченка до Бодяньського, писаного 13 марта 1844 р. відаємо, що „вже три тижні „Тризна“ і „Гамалія“ лежать у його, щоб переслати їх до Бодяньського. Очевидна річ, що згуртовавши час потрібний у нас в Росії на цензурний дозвіл; на друкування, брошурованне книжки і на новий дозвіл випускити її з друкарні, запевнившись, що „Тризну“ писав Тарас не тільки р. 1843, але ще й до знаємості своєї з Рєпніною, а може ще й під кінець р. 1842. З Яготина і з України Шевченко вертає до столиці під кінець року 1843. Не трудно буде вгадати, з якими думками Тарас покидав Україну. На весні він рвав ся швидче покинути те „болото“ — де „мов журавлі, муштrowались москалі, нагодовані, обуті і кайданами окуті“. Він рвав ся до колишнього „раю“. Приязно витали його скрізь в сьому „раю“; а про те і в Качанівці у Тарновського, і в Мосівці у Вільхівської і в Яготині у Рєпніної, і скрізь по Україні він бачив „пекло“; да таке ще пекло, що „українським полупанкам можна здивовати Данта старого“. Тарас бачив, що скрізь по тому колишньому „раю“ мовчать люди „забиті в кайдани“; бачив, що „розпинають вдову за подушне“, а „сина єдину дитину, кують і в військові віддають“. Бачив скрізь по Україні, що „під тином опухла дитина голодная мре, а мати шпецию на панщині жне“.

Таким чином Шевченко, яко людина перенятлива, з чутким серцем; яко певний і глибокий патріот-горожанин рідної України, повинен був вивести з своєї подорожі більше журби і сумовання, ніж радощів і надії на швидке поліпшання. Побут народу труїв його трутою скорботи. Кріпацтво серпом різало йому серце. Хоча він перебував і між панями, хоча де з ким з них ніби то і сприятели ся, а про те всі оті балі, бенкети, гулянки, наповали його думку гіркою трутою! Так ширю, так глибоко любити народ, як його Шевченко любив, і дивити ся як той народ мордують — о, се велика мука для душі благородної. Се та трута, що не тільки серце проймає до самого дна, а увесь організм чоловіка труїть, робить йому свѣт немилым. Згадуючи про свою подорож 1843 р. Тарас писав до Кухаренка: „Був я торік на Україні; був у Межигорського Спаса, і на Хортиці і скрізь був і все плакав. Сплюндrowали нашу Україну, катової віри, німота з Москалями, щоб вони переказали ся“.

І не було на Україні куточка, де-б можна було сховати ся Тарасови так, щоб бути з людьми і не бачити того „блага“, що огнем пекло його душу. От де, на мою

думку, причина тому, що Шевченко приятелював з „мочемордами“. Втікти йому — було нікуди; треба було болящу душу і побите серце патріота чимсь хоч на часину розважити. Треба було розваги, хоч п'яної, та розваги. В товаристві, кажуть, і вмирати легше. Шевченкови треба було, се була не тільки психічна, а навіть і фізична потреба, хоч горілкою залити хоч на якийсь час той огонь, що палив душу і серце вольнолюбного Українця. Я цілком розумію ті незримі Шевченковим біографам спонування, що примушували його товаришувати з „мочемордами“. Він добре тямив усю гидоту „мочемордія“; але розумів і те, що корень бідкування України лежить не єдине в самих тільки панах, а в загальнонаціональній і соціально-моральній темноті і панів і людей. Не можна йому було не тямити, що і Тарновські, і Капністи і навіть Рєпніні теж „раби з кокардами на лобі“, раби з батьків, що вони отруєні чужоземним бюрократизмом і полудою галунів. Він розумів, що огидливе „мочемордіє“ є ніби щось похоче на протест проти режиму, що бував скрізь по Росії і несамовито приголомшував найменші ознаки волі людського духу... „Мочемордіє“ наче ті деякі трути в медицині, напр. кокаїна, морфії, хоч і лишає в організмі недобрый слід, а таки хоч на якусь годиночку заспокоює, утихомирує біль.

От чому „мочемордіє“ Шевченкове мене зовсім не дивує; а дивують мене ті біографи його, що гукають: „Що могло бути спільного між автором „Катерини“ і „Гайдамаків“ — а мочемордою Закревським! Як можна було Шевченковій душі одночасно єднати в собі високі ідеали поезії і паскудність товариства того, що оточало його, як от Сьвічка і нивчі...“

Про яке будь єднання ідеалів поезії з „мочемордієм“ — ледві чи можна серйозно промовити хоч одно слово. Як само не треба говорити й про те, що усім відома річ, як часто-густо величезні таланти, навіть генії без гріха! Шевченко бачив і тямив, що хоч як не високо сила „сучемордів“ стоїть на тих сходах геть більше за них. Певна річ, що не раз, може й не два, опортала його думка: чи не ліпше буде йому роздурати ся з усіма і „сухо“ і „мочемордами“; але-ж де-б він сховав ся від них; коли без них не було кутка по всій „неісходимій“ Росії! Та чи не ліпше буде, чи не користнійш буде, може думав він, не цурати ся їх взагалі усіх, а спробувати хоч де в кого з них роздмухати іскру почуття волі, національного демократизму і гуманності? І бачимо, що Шевченко під осінь р. 1843 провів тільки деякого з „мочемордів“ і панів взагалі. Причиною того стало ся не брак привітливості і уваги до Кобзаря; ні, не яка будь шіндючність панська відтучала його від панів, свѣдчить нам Чужбинський,²⁾ а скорботне право крпацьке, що в тій, чи в иньчій формі лиходійній нагадувало про себе Шевченкови, воно навівало на благородну душу йому тямину хмару найжорстивішого сумовання. Одначе не з усіма панями він розцурив ся; з тими, що здавали ся йому ліпшими, він тримав ся, і через рік, сізнавши їх ще ліпше, обізвав ся до них з посланієм, благаючи:

„Обніміте, брати мої,
Найменшого брата...
Благословіть дітей своїх
Твердими руками,
І обмיתих поцілуйте
Вольними устами“.

От з якими вражіннями вернув ся Шевченко до Петербурга, до свого товариства, до любії йому академії.

Бачимо ми, що він заходжує ся тут, укупі з иньчими земляками спорудити українські спектаклі аматорів. Український репертуар тоді був занадто убогий; чи було й з півдесятка пєс, певне через те, тієї зими спектаклі й не були споруджені. А може піклувати ся коло їх у Шевченка й часу бракувало: раз — що йому треба було працювати біля малюнків на „Живописну Україну“; а вдруге, ще важнійш: треба було скінчити академію, придбати собі звання „свободнаго художника“. Він сподівав ся поїхати за границю, повчити ся ще там малярству.

1) „Воспоминанія“, стор. 11. Original from

2) ibid.

Один з біографів Шевченка каже, що хоча у Тараса і була кебета художницька, а проте „на ниві малярства трудно було сподівати ся від його великих успіхів“. Одначе факти і люди більш за біографа компетентні в малярстві кажуть нам що иньчого. Правда, як було вже говорено вгорі, всемогуща сила призначення, мимо волі Тараса, тягла його більш до пера, ніж до пензля, одначе-ж бачили ми вже й те, що й пензлем він працював з великим успіхом. Знаємо, що 29 квітня р. 1839 академія дала йому в нагороду срібний медаль; а в вересні 1840 р. він знов бере медаль за першу спробу малювати олійними красками. Варто уваги, що малюнок сей був „Хлопець-старчення дає собаці шматок хліба“. Малюнок сей показує нам не тільки реальний напрямок Шевченка в штуці, але й ті симпатії, що носило серце його до злидарів; показує ту гуманність і любов до вбогого брата, з якими він ніколи не розлучав ся, перекаланавши увесь свій вік. За рік Шевченко знов бере нагороду за успіхи в живописи історичній і патретній. Успіхи його були, як знати з академічної постанови, „доведені роботами його, поданими в академію“.

Не відомо чим коштом сподівав ся Шевченко поїхати за границю? Коли не коштом академії, то знов не відомо, чому академія не післала його? Хіба спинити ся біля тієї думки, на яку наводить мене дещо з „Художника“. Може бути, що він не справив заданого академією програму. Може бути, що сього не дало йому справити призначення до поезії і почуття патріотичної потреби будити приспану Україну: віддаючись, мимо волі своєї, більш поезії і Україні ніж малярству, Тарас не мав вже ні часу ні охоти попилювати біля програму. Він не властен був спинити поривання почуття поетичного і патріотичного. Тай марне-б він мордовав сам себе силкуванням на перше місце постановити малярські роботи. Поривання поета і суцше-свідомого патріота так само не можна спинити, як не спинити вітра в степу, або течії Дніпра. Нема їм спини; шлях їм скрізь битий.

Не можна не згодити ся з думкою, висловленою художником Микешиним про художницьку кебету Шевченка. Не можна й на хвилину бути певним в тому, що коли-б доля, як каже Микешин, не поглумила ся з Шевченка, коли-б його не постигла нечувана в свьіті кара, жорстка, целодьська, з його вийшов би художник знаменитий. Скарб, що природа наділила Шевченкови, пограбовано у його 28. мая р. 1847 заборонаю малювати, і проковтнула той скарб великий тяжка неволя в казармі смердячій.

Опріч праці обовязкової зимою кінця р. 1843 і початку р. 1844 Шевченко працював над малюнками задля „Живописної України“ і виготовив три естампи: „Печерська криниця у Києві“; — „Судня в селі рада“ і „Дари Богданови і Українському народови“.

В першій половині лютого р. 1844 Тарас рушив в Москву; zapewне не відаємо, чого він туди їздив: можемо тільки гадати на двох: або він їздив порадитись з Бодянським про видання „Жив. України“, або може подорожував на Україну. Останнє можна-б було виводити з того, що оповідання його „Наймичка“ писане мовою російською датовано „25 лютого р. 1844. Переяслав“. Але-ж знаючи, що Шевченко 19. лютого був в Москві, не можна думати, щоб він за шість чи за п'ять день достав ся з Москви до Переяслава і встиг ще написати оповідання, що займає трохи не п'ять друкованих аркушів! З Москви до Переяслава трохи не тисяча верств. Се така дорога, що й під суху годину почтовими кінсьми треба їхати тиждень; а під кінець лютого по Україні, починаючи з Харкова, бездорожжє таке, що ні возом, ні саньми — річ зничайна. Залізниць тоді ще не було. Тим то дата під „Наймичкою“ здаєть ся міні непевною, навіть і тоді, коли-б на оригіналі стояла вона власною рукою Шевченка. Не знати з якої речі один критик¹⁾ каже, що „Наймичка“ та дала Шевченкови материал написати з тією-ж назвою по українськи поему. Я певен, що і се помилка і гадаю навпаки, що „Наймичку“ мовою російською Шевченко написав геть пізнійш після української поеми і написав її в неволі на заслання, може р. 1855, або 1856 і датовав р. 1844 Переяславом,

тільки відповідно умовам свого життя в казармі як кажуть „про всяк злучай“.

Перебуваючи в Москві Шевченко написав там один з ліпших віршів „Чигирин“. Чудний злучай! В тому вірші, датованому 19 лютого, з душі поета вилили ся гіркі слъози з зневоленій народ; в той день серце поета „плакало, просило свьятої правди на землі“. Поет віщує, що його слово тихе „викує до старого плуга новий леміш і чересло; впоре переліг, а на перелозі“.

Я посию мої слъози,
Мої щирі слъози.
Може зійдуть і виростуть
Ножі обоюді,
Роспанахають погане
Гиле серце трудне...“

День в день через сімнадцять років справили ся по-троху пророчі слова Кобзаря: для маси українського народу блиснуло коли не повне сонце волі і правди, так принаймні хоч один промінь його, що розбив кайдани кріпацтва і освітив стежку, що повинна вести до тієї „оновленої землі“, де

„Врага не буде супостата,
А буде син і буде мати
І будуть люди на землі“.

Вернувшись з Москви до Петербурга Тарас невагом (13 березвіля) пише до Бодянського: „Я її [Україну] намалюю в трох книгах: в першій будуть види, чи то по красі своій, чи по історії прикмітні; в другій — теперішній людський бит, а в третій — історію. Три естампи вже готові: Печерська кївська криниця, Судня рада в селі і Дари Богданови і Українському народови. В тім місяці пришло в Москву з білетами на подписку. В год виходити ме 10 картин. На види і на людський бит тепер сам писати му, або Кудіша просити му, а на історію потурбуєтьсь, будьте ласкаві, виписати три листочки на рік, тільки по нашому, щоб тямил безглузді кацапи... Текст думаю випускати раз на рік, а картини тричі...“)

Тойже лист показує нам, що Тарас пилював тоді і над роботами в академії: „Не здивуйте, каже він, що так мало пишу: далєбіг — ніколи; іду в академії малювати“. Тек саме пилювання його коло малярства бачимо і з листу до його від княжни Рєпніної, писаного 17 мая р. 1844. „Душею раділа я, — пише вона, — читаючи, що ви з успіхом працюєте коло живописи. Сподіваю ся, що й перо ваше не лежить бездіяльно. Було-б се страшенним злочинством. Вашим же слівцем я висловлю вам мою добру раду: „Не погашай твое свѣтло“.“²⁾

Тут до речі не можна не висловити великого жалю, що досі не оголошено упорядкованих хронологічно листів до Шевченка від знаємих і приятелів його. Скільки-б свьіту дали вони на невизначені виразно дні і вчинки в Тарасовому життї і, певна річ, там, де тепер у нас самі лишев гадки, тоді-б були певні факти. Знаючи, що листи до Шевченка передані одному з його біографів, я вдавав ся до його просячи дозволити міні переглянути їх. Але-ж міні в сьому разі не поталанило. А на мою думку уся Шевченкова переписка єсть добро громадське і ніхто не має права держати її у себе в шуфлядці, а повинен, або оголосити її, або передати до якого публичного музею.

З другого листу Рєпніної, писаного до Шевченка 9. червня, можна-б гадати, що він на весні того року наче-б то навідував ся до Закревських [в Пирятинському повіті]; але-ж з дати під віршами „Сон“ знати, що 8. червня він перебував в Петербурзі; тай неможливо гадати, щоб він навідавшись до Закревських, не навідав ся до Рєпніних!

Ще й 29 червня він був в Петербурзі і авідтіл знов турбовав Бодянського: „Чи ви на мене розсердились, чи не добре вас знаю; вже другий місяць жду од вас звістки, хоч якої небудь. Нема тай годі! Чи получили ви Тризну і Гамалію, чи ні і як їх там у вас привітали? Я ризну тепер Україну і для історії прошу вашої запомоги... З теперішнього побуту України посилаю вам одну картину для штампу, а ще три будуть готові в серпні; а на год виходити ме десять

¹⁾ В. Е. 1888, кн. 3, стор. 264

²⁾ „Русская Старина“, 1883, кн. IX.

³⁾ Чаплий, стор. 44.

а текстом; а текст історичний будете ви компонувати; бо треба, бачте, по нашому, або так як в літописи. А ви, як що небудь начитаете таке, що можна нарисувати, так зараз міні і розкажіть, а я нарисую. Будкова і Стороженка я теж об сїм турбую. Грабовський буде міні польські штуки видавати; а Куліш компоувати ме текст для теперішнього бити народнього. Так от яку я лемішку замисив; як би тільки добрі люди помогли домістити, а потім і виїсти“.²⁾

Таким чином р. 1844 Шевченко рушив на Україну коли не раніш, так ні в якому разі не пізнійш липня. Думаю, що перш за все він поїхав до рідної Кирилівки. Тут саме в жнива тужила душа його, дивлячись, як його рідні брати й сестра на панщині шпешню жалі. Тугу свою і скорботи він вилив в листі до княжни Репніної. І певне, що туга його була тяжка, бо княжна 19 липня відписує до його: „З скорботного вашого листу у мене сльози навернули ся. О, напишіть до мене, коли ви будете цілком заспокоєні про долю ваших братів! Далєбіг не було у мене відваги розпитувати вас про них. Слова замирали на устах“.

Д. Чалий²⁾ подаючи частину сього листу, каже: Яке вражінне обгорнуло поета від перебування в Кирилівці, можемо довідати ся з одного місця його „Тризна“, де він пише:

„Когда при тысячъ огней“... і т. д.

Шан. біограф не звернув уваги, на те, що сам же він казав по переду, що „Тризна“ Шевченко написав р. 1843 до листопада, значить жадним чином в Тризні годі шукати того вражіння, яке довело ся пережити Тарасові в липні р. 1844!.. Коли не в кінці серпня, дак в першій половині вересня Шевченко навідав ся до Закревських і звідтіл через Марусю Селецьку переслав до Репніної три граюри і коротенький лист. Княжна 22 вересня відписує до його: „честь і слава вам, добрий трудовиче! Да благословить Господь ваші події! Сегодня одержала вашего маленького листочка. Боляче міні, що люди так часто здіймають ся похитати вашу віру в добре і святе. Прощайте, добрий поете; не покидайте ні пера, ні пензля; ідіть чистою, святою стежкою і да покряє вас благодать Господня“...

З другого листу княжни до Шевченка, писаного через два місяці, бачимо, що поета обгорнуло знов скорботи, що він „згорнув крила і упав на землю усією своєю вагою“. Спричинили ся тому якісь покліпи про його і недобра слава.

Слава і популярність Шевченка яко поета і художника тоді була вже велика і скрізь дунала по Україні. Уже отсе єдино повинно було силодити і явних, а ще більш потайних ворогів йому з гурту тих низьких душ, що з заздроси шедро рукою і за плечий сіють покліпи і брехні. Се звичайна зброя людей низьких; нею воюють вони завжди проти людей видатнійших. Покліпи і брехні вразили чутке серце Тарасове і воно вилило свій біль в листі до друга-сестри. Друг-сестра, очевидно не вгадала, що саме було причиною брехень і гадала собі, що вся сила в „мочеморді“. Тим то вона, заспокоюючи Шевченка додає: „Прикро міні було почути від брата, що тими днями був у його Закревський і хвалив ся, що одержав від вас листа. А я сподівала ся, що ви вже не листуетесь з ним. Я вельми бояла ся про вас сієї знайомости. Любіть, кільки бажаєте Капніста, Борковського, Галагана, Пл. Лукашевича. З ними усе добре, благородне, що є у вас, розвивати-меть са більш а більш. Який мене жаль бере, що ви не знайомі з А. [Андрієм] Лизогубом! З яким теплим спочуттєм він цїнить ваші поеми і якже він жалкує, що не знає вас особисто“.

Ще й ранійш того княжна Репніна остерегала Шевченка від товариства „мочемордів“ і щиро вельми вболівала, що він товаришує з ними. „Мосівка, писала княжна до Тараса, нагадує міні ті сумні хвилини, коли щира моя прихильність до вас давала міні право говорити вам щиро правду, але я сього не чинила, бо бачила, що в ті хвилини саме ви були нещирим і ненастроєним на мій лад... Кільки разів істина рвала ся з моєї душі, бажаючи і сподіваючись, що душа ваша прийме її, яко ліпший доказ мого сестриноного пікловання про вас; і що ви з молитвою в серці та з волею міпною візь-

мете ся перемайструвати себе; поліпшите, освятите усе прекрасне, усе святе, високе, чим так щедро природа вас надїлила і викорените тяжку ваду, що принижує вас. Не кажіть, що люди на вас нападають. Обвиновачують вас не заздросники, не „падлеци“, а я обвиновачую, я — сестра ваша, найширїйший ваш друг. Я не суджу вас по переказам, а кажу вам, яко братови, що не раз, а часто бачила вас таким, яким не бажала-б бачити ніколи... вибачте мене за щирість“. Перегодом княжна Репніна, знов вболїває, що Тарас „злігав ся з такими людьми як Закревський! Куди-б ліпше було для вашого духового чоловіка, — пише вона, — коли-б ви сприятеліли ся з Галаганом, з Капністом і з його жінкою; з Борковським і з Вол. Пл. Лукашевичем: їх щедро надїлено розумом і душею. Та чи не можна оті слова: „вино веселить серце“ — розуміти в значінню духовому? Так: малодушність єсть велике нещастє, але вже й то богацько, що ви себе знаєте. Треба, значить признати ваду не голубити, а воювати її. Зброєю проти неї: віра, користна праця, громада чиста, свята, хупава. Через що ви завжди згадуєте Мосівку? А скажіть лишень, чи ваше сумлінне не нагадує вам і иньчих місць, де ви хилили ся до недостойного і до недостойних? Читаячи таку щирю, приязню-сердечну пораду, Тарасові не можна було не спитати ся: „А де-ж міні знайти, де його в свїті взяти оту „громаду чисту, святу, хупаву?“ Де вона? Чи вже-ж таки і друг-сестра була певна, що такою громадою стає товариство Галагана, Вол. Пл. Лукашевича і иньчих володарів душ людських? Хіба-ж Галаган, Тарновський, Борковський і т. ин. не так само як і „мочеморди“ запрягають людей в ярма? Де була тоді на Україні така панська громада, що-б була вона хоч не забруднена болотом зрабования і неволення українського народу? Шевна річ, що коли-б Шевченко спитав про се друга-сестру, так ледві чи спромоглась би вона на певну відповідь. Княжна знала український народ хіба здалека, менш ніж знав його Гоголь; вона не віддала, тим паче не бачила очевидно „які люди плачуть живучи“. Вона і здалека ледві чи бачила гольцем-голе лихо кріпачтва, а Тарас 24 роки коштував його на собі. Тим то княжна і нерозуміла реально тай теоретично — вона більш почувала своїм добрим серцем ніж розуміла ту глибоку рану, що була на серці у Тараса. Вона через те й не тямала, яка причина тягне Шевченка до „мочемордія“ і до „мочеморд“. Не тямала вона і ліків дійсне рациональних проти вади — яка так прикро вражала її серце. Тим то вона щиро радила незримий їй, тяжку болячку, що мордовала найліпшого сина и а роду, гоїти вірою да таким товариством ідеальним, що його й ознаки на Україні не було. Княжна розуміла деспотизм в загалі, але розуміла його аристократично, по панськи; Шевченко тямив його демократично і тямив всіма сторонами.

При всіх своїх певних достоїнствах високих княжна Варвара Репніна була дитиною своєю кодла, панночкою, аристократкою, а отсе саме й не давало їй зрозуміти ту тругу, що труїла демократичне серце великого горожанина України, воно-ж не давало їй бачити, що і в Галагана і в Закревського і в Лукашевича, під неоднаковою трохи покрішкою, лежить однакова в істоті душа „рабовладільческа“. Коли-б княжна розуміла отсе, вона-б не радила Шевченкови сприятеліти ся з Галаганом, з Лукашевичем і т. ин. панством.

При всіх своїх певних достоїнствах високих княжна Варвара Репніна була дитиною своєю кодла, панночкою, аристократкою, а отсе саме й не давало їй зрозуміти ту тругу, що труїла демократичне серце великого горожанина України, воно-ж не давало їй бачити, що і в Галагана і в Закревського і в Лукашевича, під неоднаковою трохи покрішкою, лежить однакова в істоті душа „рабовладільческа“. Коли-б княжна розуміла отсе, вона-б не радила Шевченкови сприятеліти ся з Галаганом, з Лукашевичем і т. ин. панством.

З самого початку рр. 50-их лиха доля примусила мене вештати ся по селах лівобережжя і переважно по тих, де перебували і „сухоморди“ і „мочеморди“. Стрівав я і Віктора Закревського і Плятона Лукашевича; знавав не згірше і Скоропадських і Тарновських і Родзянок і Галагана і Миколу Маркевича [історика, поета і музику]. Та не тільки тоді, навіть і тепер, коли вже на минуле я дивлю ся зовсім бестороннім оком, я не скажу, хто з них був ліпший? У кого з них було більш почуття українського горожанина? Хто з їх гндовав кріпачтвом? Хто з них не неволів кріпака? Хто не був „російським дворянином з кокардою на лобі і в кого була більша іскорка почуття демократичного? В останньому разі я дав би перевагу Закревському та В. В. Тарновському! Закревський, правда, більш за всіх „мочив морду“, хоча напр. і Маркевич, не дурень був випити; але-ж Закревський ні у вік би не написав такого доносу, який подав Маркевич на молодого, ще студента, Росгартіна Масальського! Останній

1) „Русская Старина“, 1883, кн. IX.

2) Чалий, стор. 46.

жив у Маркевича у Турівці здається учителем його дитин і закохався в небуго його Настю. Маркевич, скоро спостеріг те кохання, зараз відмовив Масальському і звелів відвезти його в Прилуку. Закоханий парубок, сидючи в Прилуці, з розпуки вишив і — підпилий написав до своєї коханки лист повний палких, але зовсім дурних фраз: до свого кохання, до своєї злости на Маркевича, він приплів і такої нісенітничі, що „поля Чугуєва і Борисполя давно жадуть крові“... Маркевич перехопив того листа, зробив з його донос на Масальського і останній, по наказу генерал-губернатора Кокоскіна, просидів у Прилуці в острові шість чи не більш двох років, доки його не вивозили вже по маніфесті нового царя. А про Платона Лукашевича Чалий розповідає такий факт. Треба було Лукашевичу чогось до Шевченка, котрий перебував тоді в Яготині. От він, написавши лист і послав туди за 30 верстов в холод, в мороз пішки свого крєпака наказавши йому, щоб він невідмінно того-ж самого дня приїс відповідь. Шевченко уважав Лукашевича в відносинах до крєпаків за ліберала і не хотів яти віри, щоб Лукашевич заподїяв такий нелюдський вчинок. А про те факт стояв перед очима. Тарас зараз же написав відповідь, повну жовчи і гидовання і додав, що більш він з Лукашевичем не знаємий. Лукашевич відповів листом Тарасови, що у його 300 чоловіка таких „опухів“, як Шевченко. Тарас, читаючи ту відповідь Рєпніній, ридав наче дитина та.¹⁾ Тодї тільки княжна повинна була запевнити ся, що „з Лукашевичем, Капністом, Галаганом і ин.“ геть далеко не все „хороше і благородне“.

Тїєї-ж осени Шевченко був в Суботові, там змалював руїни Богданового будинку і суботівську церкву. Альбом малюнків його, зроблених р. 1844 [альбом сей бережить ся в музею Василя Тарновського], показує нам, де тоді був Шевченко: бачимо в Густинському монастирі біля Прилуки; бачимо в Переяславському повіті в селї Вюнищах, в Переяславі, в селї Андрушах²⁾ і иньч. В Переяславі він занедажував і спізнав ся з семінарським лікарем, що потім був йому щирим приятелем, Андрїєм Козачковським. З ним Шевченко їздив на прогулку в село Андруші. Про сю прогулку він згадує в листї до Козачковського, писаному 16 лїня р. 1852:³⁾ „Чи памятаєте, — питає він, — на ту прогулку в Андруші, і за Дніпер в Монастирище на гору! Згадайте той вечір чудовий, ту панораму широку а посеред неї довгу, широку смугу мазакову. За нею блищить, немов з золота кутий Собор Переяславський! Яка була чудова тиша торжественна! Ми довго не спроможні були слова примовити доки, нарешті, біла, ледві примїтна плямка не засьївала:

„Та яром, яром за товаром!“

Чудовий вечір! чудовий край! чарівні пісні! Богацько добрих споминок зберіг я і про Переяслав і про тебе, мій друже щирій!“

Потім знов навідав ся до Яготина і здається до сього часу треба рестрорувати факти, що нагадує він княжні Рєпніній вже з засланя в листї, писаному 7 березвїля р. 1850, трохи що не останньому до неї. „Усі дні перебування мого колись в Яготинї, — пише він — були і будуть низкою прекрасних споминок. Один лишень день відкрила була тїнь легенька, але останній лист ваш і той день освїтив. Чи не забули ви? Якось була між нами бесїда про „Мертві Душі“ (Гоголя) і ви обзивали ся про них занадто сухо. Се мене прикро вразило, раз через те, що я завжди читав Гоголя раюючи з його; а вдруге — тому, що я глибоко шановав ваш ум благородний, ваш смак і ваше чуттє кїжно-високе. Міні стало боляче; я й подував; от який то я не освїчений, що не вдатен тямити і почувати прекрасне... Тепер же мене невимовно радує ваша теперїшня дужка про Гоголя і про його твори безсмертні. Я радїю, що ви зрозумїли його суще христїянську мету. Так! перед Гоголем треба благоговїти“.

Не скажу, чи довго тим разом Шевченко перебував в Яготинї. Знаємо тільки, що він тоді саме простав програму „Живописної України“. Княжна Рєпніна щиро спочувала його замїрам і запомагала простати програму. „Невідмінно треба

прислати до мене, — писала вона Тарасови — два примїрники програми вашої „Живописної України“, щоб можна було зробити передплату на неї підчас виборів дворянських в Полтаві і в Чернигові. Я щиро бажаю успіха в вашїї святїї справї. Не сумуйте і працюйте, а ми тут будемо пікловати ся, щоб запомогти вам скїльки буде сироможно“.

Далї відомо нам, що під кїнець листопада р. 1844 Шевченко був вже в столицї. Подорожуючи по Українї, він довгий час не обзивав ся до Кухаренка; нарешті 20 листопада він пише до його: „Отсе другий рік як не балакаю з тобою, а чому і сам не знаю... вернувшись отсе в Петербург захолив ся гравїрвати і видавати в картинях останки нашої України. На тїм тижднї виїде шість картин“.

Таким чином бачимо очевидну помилку у д. Чалого, що „поет наш цілу зиму р. 1844 перебув в Яготинї, загарливо прихилившись до освїченої і гостинної родини Рєпніній“. До речи помітити і другу помилку: на тїй самїї сторонї своєї книжки д. Чалий розповідає, що любов і шанованне до „ветхого деньми“ князя Миколи Рєпніна визначив Шевченко між иньчими і тим, що раз якось в переденї нового року, коли князь їдучи спати, зайшов до своєї донї сказати її і її сестям „на добранїч“, дак Шевченко кинув ся чуло обїмати його, палко поцїлував його в руку і мовив потїм: „Отакїх старих я дуже люблю“. Все отсе річ не неможлива, але тїльки не в переденї нового року. Ми вже знаємо, що Шевченко спізнав ся з Рєпнініми в лїтку р. 1843 і перед новим, як 1844 так і 1845 р. він був в Петербурзі.

За житя князя Рєпніна Шевченко в листопадї р. 1844 був в Яготинї останній раз. Під кїнець грудня князь занедажував; а в сїчні р. 1845 княжна писала до Тараса: „Виплачте пісню на память про чоловіка, що ви так умїли любити і шанувати. Мого доброго тата нема вже між нами. Після до того і тяжкого недугу він віддав Богови душу 7 сїчня“. Перегодом, 22 лютого, княжна переказує Тарасови, що коли в Яготина перевозили тіло її тата в Густиню, щоб там похоронити в монастирі, так скрізь по дорозї народ виявляв свій жал, а в Прилуці народ випряг конїї і, не вважаючи на страшенну хуртовину, самотужки позїз сани з труною. Потїм того княжна ще тричі писала до Шевченка, питаючи, чого він замовк і не пише? Очевидна річ, що душа поета, переживши журливі звїстки з Яготина, вирнула туди, де живою цїквою било живе життє. Рїч натуральна: живий живе гадає.

Перш за все Шевченко, як ми бачили вже, був заклопотаний виданнем „Живописної України“. Друге знов, земляки заходили ся на Рїздвяних святах спорудити в медицинаській академії українські спектаклі. „Я думаю, — писав Тарас до Кухаренка, — ушкварити твій „Чорноморський побит“; але вже пізно тепер; піде на Великдень; а тепер учать „Москаля Чарївника“, „Сватанне на Гончарівцї“ і мого „Назаря Стодоля“. Вже-ж спектаклі забирали час у Шевченка: а головна річ в тому, що він, яко натура глибоко перенятлива, бачачи, що його „огненне слово“ серед молодїжи в Петербурзі глибоко зворушило національне почуттє, рвав ся ще більш гуртовати Українцїв, більш виховати і гартувати в них святає почуттє національне. Ентузіязм молодїжи так пронизував і самого Шевченка, що він в листї до Кухаренка писав: „Як би ти знав, отамане, що тут робить ся! Тут робить ся таке, що цур йому й казати! Козацтво ожило!..

Оживуть гетьмани
В золотім жупанї,
Провиєть ся доля,
Козак засьїва:
Нема в краю нашїм
Нї Німцїв..

Здається, що до сього часу припадають і останні іспити Шевченка в академії; бо диллом на знанне „свободнаго художника“ присуджено йому радою академії в березвїлі р. 1845.

Хто був в школі взагалї, той добре відає, що відсьвятковати іспит — річ звичайна; можна сказати, що се потреба психїчна; найпаче вона властива і потрібна яко спочина, яко перехід до життя нового, таким перенятливим душам, як Шевченка. Натурально, що й Шевченко, як і згадавати, бачачи, так наробив такого, що сором ї згадувати. Опамятав ся тїльки тоді, як минуло два тижднї. Хазяїнка і перекушник почали

¹⁾ Чалий, стор. 39.

²⁾ „Кїевская Старина“, 1886, кн. 3.

³⁾ „Основа“, 1862, кн. 3.

править набор. „Спас мене — признасть ся Шевченко, — Полевой. Задумавши видати 12 полководців, він зажавав міні патрети. Взнявши завдаток, я поквітував довги“. Отсе видання було зроблене доволі розкішно, на гарному папері; ціна йому була велими висока — пять руб. Було воно присвячене царю Миколі. Реклямовано, що патрети зроблені „відомим художником Шевченком“. Вже і се такий факт, свідок слави і популярности Шевченка як художника, що нехтовати його не можна.

Тут треба зауважити ще на одну помилку Шевченкових біографів: вони кажуть, що Тарас зване „свободного художника“ одержав р. 1843. Тим часом постановою академічної ради про призначення Шевченком права на се звання відбула ся 22 березня р. 1845. Академія, своїм звичаєм, видала Шевченкови на се звання і диплом, чи атестат. Чудна доля стала ся з тим дипломом. В грудні р. 1846 Шевченко просячи собі посаду професора малювання при київському університеті, подав свій диплом кураторови київського учебного округа. Перегодом, коли Шевченко був вже на заслання, дак прохав своє військово начальство відібрати з Києва і доручити йому той диплом. Новопетрівський комендант майор Усков 7-ого січня (ст. ст.) р. 1855 написав про се до київського куратора. Куратор відповів, що Ускову треба в сій справі „вдати ся через начальство“, се-б то написати до батальйонного командира, а той до полкового і т. д. Не скажу, чи послуухав ся Усков такої чудної поради, чи ні; але річ про Шевченків диплом так і привилка до р. 1891; коли в „Галицкой Руси“ якийсь Микола Володимирович Домбровский оповіщає, що Шевченків диплом у його; до його він перейшов від дядька; дядькови дійшов від якогось приятеля його, урядника, а останній дістав його з канцелярії київського куратора після того, як Шевченко опинив ся на заслання. Тепер стала ясною і відповідь куратора Ускову. Але чудніш за всіх виходить тут Микола Домбровский: вже-ж для його ясно було як день, що Шевченків диплом дядькови його прийшов шляхом незаконним, занадто неморальним. Елементарне сумління вимагало, щоб він вернув той диплом Шевченковим наступникам по праву або віддав його до якого публичного музею, швидче за все личило-б віддати Товариству імени Шевченка. Ні, Микола Домбровский, уважаючи на те, „що йому треба грошей“, не посоромив ся оголошувати, що він продає чуже добір, та ще й придане стежкою неморальною, нечесною! Воно правда й те: то й урядник, що „взяв“ вишком з канцелярії куратора Шевченків диплом — помер, а „жертвим сорому нема“...

Взявши з академії диплом, Шевченко 24 березня року 1845 рушив на Україну і простовав в село Мар'їнське [миргородського повіту] до свого приятеля Олександра Андрієвича Лукиановича.

У Києві, 3/15 липня р. 1894.

ГРИГОРИЙ СКОВОРОДА, його життя й діяльність.

Написав Д. Пісочинець.

[Далі]

II. Учителюваннє.

Переяславські словено-латинські школи й владика Нікодим Срібницький. Вклади поезії. Спірка з владикою. Як Сковорода вчив сина Томариню. Подорож до Москви. Життє у Томари. Сон. Життє у Харкові. Погляд на життє чернече. Життє у Стариці. Розмови з Ковалінським. Сон. Відносини до Сковороди його учнів: Ковалінського та Томариню. Подорож до Києва. Розмова з ченцями. Генерал Шербинин та академік Зуєв. Щербинин та Сковорода. Сковородиня прихильність до селян. Випадок з дочкою Майора. Вклади доброго поведення. Напад владки та ченців. Самотнє життє у п. п. Земборських. Життє у п. п. Сошальських. Розмова з Ковалінським. Друга подорож до Києва.

За кордону Сковорода повернув ся у Чорнухи, але він не знайшов уже там своїх родичів: батько та мати померли, брат подав ся невідомо куди. Тоді Сковорода пішов до Києва.

Незабаром його настановили вчити поезії в Переяславських словено-латинських школах. Тоді у класі пітики або поезії вчили складати вірші; їх складано на зразок латинських віршів, слябічною складнею. Слябічна складня більше відповідала тим мовам, що мають сталі наголосів, як от латинська мова, польська то що, а українській мові вона мало придатна, бо наша мова досить вереллива в наголосах. Цим останнім мовам краща тонічна складня. У її складі з наголосами чергують з тими, що не мають наголосів. У перше помітив це російський учений Михайло Ломоносов. З часом його гарна думка придбала собі широке поважанє і у Росії, і на Україні, але в середині того сторіччя скрізь уживано ще старого слябічного способу. Сковорода може перший з українських учителів зазнайомив своїх учнів з новим знаходом Ломоносовим. Він написав „Підручник до поезії“ і в йому докладно виложив тонічну складню. Але молодий учитель і негадав мабуть, якого він клошоту здобуде собі тією новиною.

Зауважити треба, що Переяславська словено-латинська школа була зразком старішої своєї сестри, Київської, мала той самий склад і була в руках духовництва. Головою її був Переяславський владика. За часів Сковороди ім був Нікодим Срібницький. Що за людина був Нікодим Срібницький й у якому становищі була тоді Переяславська школа, ми бачимо з ось якого факту.

Р. 1749 учні в Переяславській школі жаліли ся полковій канцелярії, що префект шкільний ієромонах Володимир Зелінський „занастильствовав подобно содому“ учня Левіцького та що той учень удавав ся з жалобою до владки, а келейник послав його до консисторії і там його „не розпитувавши бито нещадно“. Ті, що жаліли ся, самі ходили до владки, але й з їми так само зроблено. Полкова канцелярія зробила „обдукцію боевим знакам“ й удала ся до владки. Канцелярист чотири рази ходив до Нікодима Срібницького але годі було чого добути ся, бо владика наказав келейникови „жадних листів ні від кого не приймати“. Скарга дійшла до генеральної канцелярії, та вже вона після чималого клопоту добула ся тільки відмови від владки. Владика повідомив канцелярію, що скарга тих учнів сама брехня й за те їх скарано й викинуто з школи та що префекта Зелінського заслано з Переяславу у Александровський монастир у Петербурзі. Як не крив ся владика, але заслання префекта доводити, що його обвинувачувано не дармо. Владика просить ще генеральню канцелярію наказати переяславському полковникови, щоб не встрявав у духовній справі.¹⁾

Виходить, що гордий та суворий владика не стільки доглядав доброго вчиття та ладу в школі, скільки пильнував, щоб ніхто не спинав його безмірного панування, а через те й школа не стояла на відповідаючій високости.

Новина, що її завів Сковорода, не подобалась владці; він звелів Сковороді залишити її й викладати поезию по старовині. Але Сковорода не згодив ся. Тоді Нікодим Срібницький звелів йому дати писану відмову, чому він не послуухав ся наказу? Сковорода відмовив. Він покладав ся на суд усіх знавців того діла і казав, що тонічна складня краща від слябічної. На прикінці Сковорода додав ще латинське прислів'я. „Alia, каже, sceptrum alia res plectrum“, по нашому воно буде: иньче діло патерця, а зовсім друге сопілка. Відмова не подобалась владці і Сковороду скинуто з посади. Це діялось не далі 1752 р., бо у 1753 на Переяславську кафедру став новий владика Іван Козлович.

Втертявши посаду, Сковорода жив у якогось приятеля у Переяславі. Він був тоді такий убогий, що мав тільки 2 сорочок драгих, один сардак, пачохи та черевички. Аже убожество не зашкодило йому змагатись з могутнім владикою.

Трохи згодом Сковорода найняв ся учителем до пана Томари, що жив у с. Ковраї біля Переяслава. Це був чваньковитий шляхтич. Він вважав Сковороду нижчим від себе і за цілий рік жадним словом не обізвав ся до його, хоча вони щодня обідали укупі. Сковорода мовчки терпів таке поведення, бо поєднавсь на рік і не хотів до терміну ламати

¹⁾ „Страницка изъ прошлаго г. Переяслава“. „Киев. Стар.“ 1889 р., кн. 8, стор. 477—83.

умову. Та не так склало ся, як бажало ся. Одного разу, балакаючи з учнем своїм, сином Томарином, Скворода запитав його, як він дума про те, що казано. Хлопець відмовив не гаразд, а вчитель сказав йому, що він дума, як свиняча голова. Ці слова переказано пані, а вона папови. Тоді Томара відмовив йому.

Знову втеравши посаду, Скворода жив у приятеля свого, сотника Переяславського. Тут він зазнав ся з Каліграфом, що їхав проповідачем у Московську академію, поїхав з ним і по дорозі відвідав Троїцьку лавру. Тоді лаврським намістником був Кирило Фльоринський, що його потім настановлено Чернігівським владикою. Кирило звернув увагу на Сквородину ученисть і оставляв його у Лаврі „на користь школи“. Але Скворода не згодив ся. Любов до рідного краю тягла його на Україну і він знову повернув ся до Переяслава.

А тим часом Томара, втеравши учителя, не одного разу жалів, що по дурному прогнав його. Він ладен був знову просити його до себе. Скворода довідав ся про це від приятелів, але не хотів іти до Томари. Тоді приятелі дїждали ся слушного випадку і якось завезли його до Томари, коли він спав. Томара не пішав ся уже перед ним, а радо вгитав ласкаво та припрошував вчителю сина. Скворода згодив ся і навіть не питав ся про умови.

Оселвшись у Томари й забезпечивши усі матеріальні потреби, Скворода вільно любував природою та тішивсь думками. Воля була йому тоді за все дорожча, а увесь життєвий клопіт здавав ся непевним морем, що ніколи не доносить мореплавця до пристані. Коли так, то може-б йому краще було піти у ченці? Ні, як побачимо далі, Скворода добре знав, що чернеча ряса не вигубить грішних думок та мирських бажань, коли вони є у людини, а тільки прикривє їх від людських очей. Відгомоню тих думок був такий сон. Сквороді привиджуєть ся у сні, що перед його очима прохляють пани і мужики, вельможі й прості люди; кожне з їх клопочеть ся своєю клопотом і кожне тішить ся, як йому любо. Далі незвичайна сила підхоплює Сквороду і несе у велику та гарну церкву. Усе у нї натхнене Божою величностю, усе викликає що найсвятїші почуття. Але Скворода помічає, що й тут усе робить ся за гроші. Тоді Скворода глянув навкруг церкви і бачить, що там іде бенкет, їсть ся мясо і мясний дух увиходить аж до вітара. То люди поїдом їдять оден одного. Ті картини людського життя та загальної неморальности такі гидкі Сквороді, що він заплющує очі й прожогом втікає від бридконого видища.

Отак Скворода помалу віддаляував ся від щоденного клопоту та заглиблював очі у середину себе. Ідучи далі, він залишив своє я, свою волю і поручив себе на волю Божу, щоб їм керував Господь. Він кавав: „Коли людина виходить геть з кола самолюбства та сваволї, тоді усї її почуття обїмає Св. Дух і він засновує в серці людини царство Боже. Серце займаєть ся живим коханнєм до свого Творця, просянуєть ся внутрішня самосвідомість і людина почуває у собі джерело нового свїтла. Така людина упевнено дивить ся на Бога, дякує й радіє. Прямунанє до вишого життя, духовного Скворода виявив у віршах: — „Оставь, о духъ мой, векорь всѣ земляннѣ мѣста! Взойди, духъ мой, на горы, гдѣ правда живеть свята!“ — Душа наша тѣлеснымъ не можетъ довольна быть, — каже далі Скворода, — она только небеснымъ горить скуку насытитъ“. Отже: — „И по землѣ ходя, весели ся на небесахъ“.¹⁾

[Далі буде].

Д-Р ОМЕЛЯН ОГОНОВСЬКИЙ.

І знов, зовсім несподівано, висипали ми одну могилу більше, — над мужом, котрого втрата вважає ся загально у нас великим і тяжким нещастєм для нашої безталанної вітчизни...

¹⁾ „Сочиненія Г. С. Сквороды“, Пльз 1861 р., стор. 3.

Дня 28 н. ст. с. р. в полудне помер у Львові на удар серця д-р Омелян Огоновський, професор руської мови і літератури на університеті львівським, кореспондуючий член академії наук в Кракові, довголітний голова тов. „Просвѣты“, почесний член „Просвѣты“, Наукового товариства ім. Шевченка, Руського товариства педагогічного, дійсний член багато русько-народних товариств і т. и.

Ся несподівана смерть зробила в нашій громаді великий і вельми болючий вилім... Не стало одного з найкрасших синів України-Руси, не стало знаменитого ученого, широкого і невсипучого трудовника на ниві народній, вірцевого громадянина руського, не стало мужа чистих і непохитних пересвідчень і ідеалів національних, чоловіка з характером і з відвагою завжди нелякано постояти за кожду справу народну, не стало мужа рідких чеснот товариських і личних.

Наші шан. читачі знають докладно житєпись з бібліографією творів покійного, поміщену в Ч. I „Зорі“ за 1892 р. [на 14-16 стор.]. Покликуючись отже на згадану статю, додам, що горячим бажанєм покійного в остатних часах було — довести свою „Історію руської літератури“ до кінця, а відтак докінчити свою літературну діяльність двома ще працями: уложенем скороченої історії літератури українсько-руської і студією над українсько-руською фразеологією. Смерть мабуть перебила єму написати замовлену студію про історію руської літератури до діла „Oesterreich in Wort und Bild“.

„Зоря“ мала в покійнім нашім ученим великого свого прихильника і широкого помічника, бо-ж і найбільший розмірами твір, в котрий вложив незвичайно багато праці, друкував він [від року 1886-ого до нині] в нашій часописи. А як незабутній покійник пильнував, щоби не спізнитись з рукописною до постійного свого відділу у „Зорі“, свідчить єго писемю з 23 н. ст. жовтня с. р. [отже на пять день перед смертю], одержане нашим редактором. Воно гласить:

Львів, 23. X. 1894. ВП. П. Р.... В пятницу [19 н. ст. жовтня — Ред.] заболѣвалъ я на гастритизмъ, котрий у своімъ розвоѣ триває 12 днѣ. До 1 листовода ані думати, щобъ я зладилъ рукопись для „Зорі“, а отісля буду ослабленийъ реконвалесцентъ. Прикро мнѣ, що в протязу 8 лѣтъ я першій разъ не можу повести рукописи, черезъ що очевидячки роблю завѣдъ ВП. Р.... Але я лежу в ліжку і маю горячку. Може ВП. Р.... найдуть яку рукопись, щобъ виповнити 5 штатт, — а якъ нѣ, то вѣжмово можна „Зорю“ видати в об'ѣмѣ о пѣ аркуша меншимъ. Не помяйтъ мене лжомъ. Не писавъ я передше, бо задавъ, що скоро подужаю і буду ще мѣ златиши статью. Щирій Вашъ прихильникъ — Ом. Огоновскій.

Та на жаль не довелось вже сердечному покійникови „длатити рукопись для „Зорі“... В неділю, 28 н. ст. жовтня, перед полуднем сильному заатакованю серця штука лікарська не могла дати ради, і в полудне настала катастрофа...

Похорони відбулись у Львові 30 н. ст. жовтня дуже величаво. З усіх усюдів наспіли на той день депутації Русинів, щоб зложити вінці на гробі покійника, віддати єму остатню почесть, та кинути грудку землі на єго домовину. З Буковини прибула також депутація буковинських народних товариств, а з України як і з Галичини наспіло 43 кондоленційних писем і телеграмів. Тіло покійника перенесли вже зрана до церкви ставропигійської, де повно народа зібралось на похоронні відправи. О год. 11 зачалась служба божа, котру правив Екссел. митрополит Сильвестер Сембратович в асисті майже цілої капітули львівської. На хорах співали вихованці руської семінарії духовної, а проповідь виголосив член центр. відділу „Просвѣты“, редактор „Душпаствыра“ і катехит руської гімназії о. Торонський. По службі божій наступила перерва. О год. 2³/₄ прибув знов Екссел. митрополит. По відправі в церкві винесено домовину, і жалібний похід почав ся двигати. Чоло походу було при кінці ринку, а домовина перед Волоською церквою... В поході по хоругвах поступала рядами молодіж руської гімназії під проводом директора і професорів, за нею дівчата з заведеня Василянко під проводом учительки, а відтак депутації з вінцями [всіх було 22]. Далі йшов хор вихованців семінарії і невтомимо через цілу дорогу співав жалібні пѣні і приспівні при читаню євангелій. За хором поступало руське духовенство дуже

численно, а на переді в окруженю капітули львівської і крилошан з Станіслава і Перемишля Екцел. митрополит, котрий проводив поховання похоронному від церкви Успенської аж на могилу, відчитував багато євангелій і відправив над могилу надгробну панахиду. За духовенством — чорна, металева домовина з тілом покійника, котру несла молодіж академічна, світська і духовна, переминачись по черзі, а від воріт кладовища аж до могили несли її члени родини. По обох боках домовини удержували сторожу почесну члени акад. товариства „Ватра“, перепоясавши на знак жалоби груди червоними стрічками, повитими чорною крепою. За домовиною ступала родина, відтак йшли ректор львівського університету і декани всіх виділів з відзнаками, а перед ними несено берета академічні, повиті чорною крепою, вквіці-ж великий здвиг публіки. Відтак їхав жалібний віз, запряжений четвернею, а на нім зложено вінці, між иньшими і від редакції „Зорі“ з написом: „Авторови українсько-руської літератури“. Похід похоронний прибув на кладовище о 4¹/₂ год. Перед воротами кладовища усталися по обох боках молодіж шкільна, а за воротами депутації з вінцями, та в сей спосіб віддаючи остатню честь, пропустили поміж себе тлінні останки незабутного покійника на місце вічного супочинку.

Серед надгробної панахиди промовив о. Данило Та-начківч. По его промові запечатано гріб, митрополит і духовенство вгляди ризи — і почались дальші промови. Першу промову виголосив посол Олекс. Барвінський. Він промовив так:

„Вельми сумна і важка настала година! Се бо тяжко опечалена мати-Русь складає на вічний супокій тлінні останки одного з найліпших синів своїх, складає жертву — одну з тих нечислених, які невольна смерть останніми роками зпосеред невеликої руської громади так часто стала забирати. Дорога се жертва, несподівана і невіджалувана втрата для руської громади! Перед двома тижнями попрощав я покійного Омеляна в повній ще силі, з живими надіями і виглядами на богате живно на полі его невиспучої праці наукової, просвітної і громадянської, а нині довелось мені так рано, так несподівано сповняти сей сумний обовязок стати над его могилу.

„Не було ні одної важнішої справи громадської, яка-б обійшла ся без участі покійного Омеляна. Дорогоцінною була его щиро-патриотична порада, важкий его рішучий голос, смілий, певний і ясний его погляд, а хоч віком і становищем вирізнявав ся зпосеред руської молоді переважно громади, аберегав усе ширі. Приязні і привітливі відносини як старша братія до молодшої.

„Нема ні одного товариства або інститута руського, в котрім не мав би участі пок. Омелян, а вже-ж з повною саможертвою трудив ся покійник на просвітно-науковому полі в товаристві „Просвіта“, котрого був довголітнім головою, в науковім товаристві ім. Шевченка, яко директор філїологічної секції і в рускім товаристві педагогічнім. Отже в признаю его великих заслуг, его невтоминої і хосенної праці на тім полі, визначили его згадані товариства найвищою почесністю, іменували его своїм почесним членом.

„Покійник все умів погодити важкі обовязки громадські, трудну задачу керманича просвітного з становищем трудника науки і професора руської мови і письменства в університеті. Більш четвертини столітя стояв він на тім становищі яко справдішній світотч, що прояснював і освічував нам широкий а простий шлях наших національно-просвітних і научных змагань, що розганяв темряву, якою противники самостійного розвитку культурного українсько-руського народу силкують ся затемнити наш ідеали!

„Правда визволить нас! Се був принцип, ісповідуваний покійником, хоч задля широй і рішучої правди доводилось ему зносити в різних сторін напасти і пакости. Він голосив те слово правди і науки не тільки з катедри університетської, але з мравельною пильністю і запопадливостю збирав розсипані жемчуги нашої милозвучної мови і вложив в наукову систему яко окремішної і самостійної посестри між иньшими славянськими. Він перший забрав ся написати на широкі розміри заложену історію нашого письменства і з безприкладною пильністю доводив уже до кінця ся величезну

працю, не випускаючи пера з рук, коли несподівана смерть перетяла пасмо его житя. Як хоробрий воєвода з прапором у руці до останка боронити свого становища, так покійний яко провідник і світотч наших просвітно-научних змагань не випустив пера з костеніючої вже руки.

„Не стало серед руської громади мужа чистих і високих ідеалів русько-національних, провідника русько-народних товариств, не стало невиспучого трудника на ниві руської просвіти і науки, не стало знаменитого професора-просвітителя руської молодіжи. Україна-Русь плаче нині до втраті найліпшого свого сина. Мені довелось іменем руських народних товариств яко ісповідникови ідей его, яко помічником-товаришом по праці, сповнити нині сей сумний обовязок, кинути грудку сирой землиці на могилу дорогого покійника, котрий ту землю нашу, той нарід так горячо, так щиро любив, для него весь свій вік аж до скоу ревно трудив ся. Бери-ж собі, руська громадо, приклад з его трудолюбивого житя, бережи пильно ті ідеї, які він весь свій вік визнавав і голосив, не змиливши з дороги, а тим здвигнеш ему нерукотворний памятник, зівеш ему вінець слави незв'ялений. Прощай же, наш батьку Омеляне, Твоя слава не вмере не поляже, вона стане славна, як далеко у руське виконє сягати же просвітний промінь! Нехай Тобі та земля пером, котру Ти так щиро любив!“

Потім в імени сенату університетського промовив декан філософічного виділу проф. Пузина по польски. В сердечній промові звеличав він покійного яко знамениту силу професорську і яко трудолюбивого ученого писателя.

Відтак промовив проф. Мих. Грушівський тими словами:

„І я з жалібним поклоном приходжу до труни Твоїї, а жалем від далеких земляків закордонських. На всему просторі краю нашого, над Дніпром-Словутою, над Чорним морем, під кригою повитими горами Кавказькими знали Тебе, шанували заслуги Твої, цінували Твою працю неустанну, Твоє посвяччєнє щире! Нині старий Київ велить мені коло труни Твоїї, робітнице славний, висловити той жаль тяжкий, яким провожає він Тебе в далеку дорогу. Чернигівці переказують зложити їх глибоке співчуттє в сій втраті. Стени українські мають тут також свого аступника. По всій землі руській сумно лунає звістка про смерть Твою, бодем відбиваєть ся в кожному серці, і гірка, пекуча сльоза падає на труну Твою з очий матери-Руси. Най же легко лежить над Тобою рідна руська земля!“

Опісля промовив проф. Іван Верхратський за товариство „Просвіту“ отсею довшою річю:

„Ровняло ся чорноє могили лоно, щоб захланути на віки вічні серце, що било для добра народу! Нема вже меж живучими Омеляна Огоновського, нема провідника, що тихою, совісною працею промощував дорогу на запоруку лучшої долі своему народу! Ми, що привикли від літ довгих бачити меж нами благородне, повне любови і смиренности лице Омеляна Огоновського, що привикли дивити ся на благодатні наслідки его невтоминої праці — ледве можемо погодити ся з сумною дійсністю: нема вже Омеляна!

„Довелось нам в протязі недового часу оплакувати страту таких народовців, як: Володимир Ганкевич, Володимир Навроцький, Гнат Рожанський, Володимир Барвінський, Євгеній Желехівський, Корнїло Сушкевич, Осин Барвінський, Олександр Огоновський, Дамян Гладилевич, Юліан Целевич, а тепер знов один з нашого круга аступає в тьмяну країну тиний — а всі вони порано опустили поприще свого діляня. Рідшають ряди поборників народних і сумнійше стає і сумнійше... Безперечно, утрата кожного нашого діятеля важка і ми відчули її глибоко — однакж нинішній удар із всіх може найважчий і поїть серце наше найтяжшим смутком.

„Несподівано, неждано навістило Русь нашу нове горе: сердечний бо провідник наш ледви кілька днів болів, а в неділю зрана навіть здавалось, що ему получшає, тимчасом в полудне того самого дня смерть неумолила, безмілостна, забрала люблячого отця родині і осиротила не лишень тіснійший круг родинний, але осиротила весь край, цілу Русь. І поніє ся тяжкий вопль печали понад Євном, понад Бугом, понад Дністром, понад Прутою і тєм дальше понад Дніпром на степи

широкополі і на могили-гори і всюди викликав гоїнн неложного жалю родимців по важкій утраті.

„Омелян Огоновський вже в гімназії яко учитель релігії, руського язика і фільології клясичної [від р. 1858 до 1867] положив значні заслуги. Его пильність і точність в сповнюваню обовязків ділала благодатно на повіреню ему молодіж, котру він вів з вітцівською добротою і рідким тактом педагогічним. Літературна діяльність Омеляна Огоновського розпочинає ся вже від р. 1860; він писав поезії, розскази, зладив „Третю читанку для шкіл народних“, написав р. 1864 в 5 діях драму „Фелько Острожський“ [р. 1882 перероблену]. Року 1864 в „Народнім Домі“ его „Привітом“ інавгуровно урочиште отворене святині руської Мельпомени. Те все доказує, що брав він і тоді живу участь в житю народнім.

„Обширніше для діяльности поле отворилоє Омелянови Огоновському, коли то р. 1867 обняв суплентуру на кафедрі руського язика і літератури в університеті львівськїм, де р. 1870 заіменованій зівстав звичайнім професором. Віддаючись совістно дослідам нашої давної і нової літератури, Омелян Огоновський ступав рішучо на шляху народнім і від тої мети не схивив він на волос до кінця своєї жизни. Духова звязь, звязь літературна Галичини з Україною була провідною думкою у всіх его починах. Омелян Огоновський обнимав горячим серцем всю Русь: цілий край заселений 20-літнім мало-руським народом. Розбираючи науково давні наші памятники, він рівночасно звертав пильну увагу на живучий язик народній, яко найдорожшу спадщину нашого народу. Появились численні его праці наукові, розвідки і розбори критичні в засягу нашої літератури, праці язикословні, як „Слово о полку Игореві“, переважна праця Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache (1880), об'ємісте діло „Історія літератури руської“, котрого к великому жалю не судилось покійникови вже докінчити. Яко член кореспондуючий академії наук в Кракові він написав „O przyimkach w językach starsłowiańskim, ruskim i polskim [1877. T. V.]. „O ważniejszych właściwościach języka ruskiego“ [1883. Tom X]. В Ягіці „Архіві“ помістив „Einige Bemerkungen über die Sprache der altpol. Sophienbibel“ [т. IV.]. В своїй студії „Kleinrussen“ [Енциклопедія Ерш-Грубера] він запізнав ширший світ з нашим народом під виглядом етнографічним, давнім і літературно-історичним.

„Також і для літератури шкіл середніх трудив ся покійник успішно. І так зладив після Шульца граматику і вправи латинські, написав граматику руського язика і дуже цінну книгу „Хрестоматія старо-руска“.

Руську драматичну словесність, збогатив двома працями [окрім згаданой в горі „Федько Острожський“ ще й „Гальшка Острожська“].

„Згадати ще належить про критично оброблене, повне видане „Кобзаря“ в двох томах р. 1893.

„Побіч совістных головню наукових праць Омелян Огоновський трудив ся також для меншого брата. Він був одним з перших заложителів товариства „Просвѣта“, в котрого виділі працював через 26 років, а від 18 літ був головою того-ж товариства. В добрих і злих хвилях він непохитно стояв при народнім прапорі і не дав поколибатиє ніяким клеветам і підступам. Він зладив від 1875 до 1886 р. пять книжочок популярних, з котрих іменно замітні „Житє Тараса Шевченка“ 1876 і „Маркіян Шашкевич“ 1886.

Омелян Огоновський до самих послідних хвиль свого життя трудив ся для просвѣти і науки. Смерть перетяла ко сою нитку жизни того мужа в самім розгарі его праці. Товариство „Просвѣта“ тратить в покійнику не лишень свого „голову“, але заразом і ревіційшого робітника рядовича, котрий відданий цілою душею товариству трудив ся невсипучо для добра народу.

„Омелян Огоновський виступив яко діятель в часах, коли то що до просвѣти народу були гадки більше відмінні і поділені, ніж тепер. Тож не дивота, що з самого початку, а і послі від противників давались чути несправедливі докори. Однакож уковнем для его сердца була ся вірадна обставина, що судилось ему, іменно в пізнійших роках жизни, бачити воцлошеню своєї ідеї, що численні его ученики збіль-

шали руську інтелігенцію, повну самопізнаня і свідому обовязків для свого народу. Небеса зводили ему дожити 25-літнього ювілею „Просвѣты“, а бачучи прояви розбудженого життя народного, пражуючого свідомо до опріділеної мети, він міг з радістю сказати: „на світ займає ся!“

„Так, на світ займає ся! А тим світом зорили кроткі Твої слова любви і науки. Вони то плинули з сердца, досягнули сердца і роздули святий полоньї любви к народу, а Тобі воздвигли памятник нерукотворний!

„Честь протє Тобі великий паш народолюбче! Честь учителю народу! Череть покрие небавом Твої тліні останки, але дух Твій все витати ме між нами, він ободрати ме нас до дальшої праці для народу, на все, що добре, красне і честне — Твій посів не згине, він прийав ся в тисячах сердцах Твоїх учеників і пламенить святим огнем правди і науки!

„Складаю тут на Твоїм гробі в неутуленім жалю вінець товариства „Просвѣта“. Мала се ознака вдяки і почтания, яко оказує товариство Тобі, своему бувшому голові і найчільнійшому мужеві діятелеви. В історії нашого змаганя духового, в історії розвитку товариства „Просвѣты“ імя Омеляна Огоновського незатертии сняти ме буквами. Прощай! Занеси перед престіл Всевишнього молбу за вірний руський нарід! Прощай ширій труженнику, прощай провіднику наш! Память Твоя від рода в род!“

Передпослідній промовив Буковинець посол і шкільний радник Бротей Пігуля к тими словами:

„Материя і идея, то нероздільні понятя всего існуючого. Тратити одно значить вбивати і друге, а піднесенем одного здоймаєє і друге. Лиш народи, що свідомі своєї народної ідеї являють себе і суть дійсно людськими народами, що владіють своїми природними силами після власної волі.

„Через довгі віки вкриває Русь темна пітьма невіжества, безсиля і неволі, Русь стратила ідею руськости, завмер колишній дух галицько-і буковинсько-руського організму. По довгих віках збудив ся руський геній у Маркіяні Шашкевичу, встав безсмертний, найшов затрачену животворну ідею народну, найшов руськість, здоймив єї в гору і вказав Руси на ню: „Сим побідим!“ Але руський нарід закостенів, не в силі понятя тої великої ідеї в цілості. Треба було когось, що би пізнав спосіб впоюваня того живодавчого ліку у завмерлий нарід. Власне отсе поняв великий талант покійного Омеляна, котрого тліні останки лежать перед нами, і взяв ся без проволочки до невсипучої мозольної праці. Він пізнав швидко велику живодавчу силу ідеї руськости, пізнав ясно, що без неї ми вічними рабами, а ідея руськости — се жите, сила і воля. Через трицять літ лляв він живодавчу ідею руськости у живе сердце завмерлого народного організму, крапельку за краплею. І з тих крапель зробилась негмамовзна струя, що наповнює жили і петьє ся чим раз сильнійше у найдальші закутки руського тіла та оживляє і будить его до нового життя. А що праця его не даремна була і що вона оживила і пірвала за собою неодні складові части великого тіла руського і по найдальших закутках Руси, де вже не дасть ся вбити живодавчий дух народної ідеї, на се довід — вінець отсей, зрошений сльозою буковинської Руси над гробом великого єї сина, котрого дух вносить ся над нами і накликає, взнає, молять і закликає все, що живе, що не завмерло, не скаменіло, все, що хоть крихітку руське, — приложити рук до пробудження народу, до впоюваня в него ідеї руськости.

„Ратуймо нашу затрачену ідею народну, нашу народну честь, нашу народну волю! Се заповіт великого покійного, котрому най буде вічная память!“

Промови закінчив в імени молодежи академічної п. О. Макарушка таким словом:

„Оттой муж пережив найліше свої літа на землі, котрого оплакували над могилою его громадяни“ — сказав один старинний мудрець. А хто-ж зпосеред нас не оплакував би Тебе, невіджалований наш Омеляне?! Но кому з громадян годить ся, кому вільно більше зросити Твою могилу гіркими сльзми, як не молодіжи, тій молодіжи, котрій Ти присвячував через довгі літа свою цілу істоту, свою силу, свою душу і своє сердце золоте. І чому-ж Ти так скоро, так ненадійно оспротив нас, своїх діти, Буковин, Остєку наш любимий?

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подає Василь Лукчи.

а) книжки.

Між народ. Повість М. Школиченка. Видане Василя Лукчи. — У Львові, 1894 р. Коштом Наук. тов. ім. Шевченка. 92 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр.

Украдене щастє (.) драма з сільського життя в 5 діях Івана Франка відзначена на конкурсі галицького Виділу краєвого 1893 р. — У Львові, 1894 р. Накладом автора. 63 стор. мал. 8°. Ціна 30 кр.

Подорож довкола землі в 80 днів Юлія Верного (.) — У Львові, 1894 р. Накладом „Руського Товариства педагогічного“. 237 і 3 нен. стор. мал. 8°. Ціна 60 кр.

Рахунки для шкіл народних. Часть I. — У Львові, 1894 р. Накладом ц. к. видавництва руских книжок шкільних. 40 стор. 12°. Ціна 6 кр.

Рахунки для шкіл народних. Часть II. — У Львові, 1894 р. Накладом і т. и. 72 стор. 12°. Ціна 9 кр.

Рай і поступ. Написав Михайло Драгоманов. — В Коломиї, 1894 р. Видане редакції „Народа“. 160 стор. 16°. Ціна 25 кр.

Маріяна Шашневич. Написав Василь знад Дністра. [Видавництво людове. Рік 12. Томик 11 і 12]. — У Львові, 1893 р. 96 стор. 16°.

Знад берегів Збруча. Написав Лукчи. [Вид. людове. Рік 13. Том 1 і 2]. — У Львові, 1894 р. 48 стор. 16°.

Як господарював Іван Шевчук або ради, — як селянин повинен обходити ся з навозом. Написав Станіслав Юхнович [Вид. люд. Рік 13. Том 4]. — У Львові, 1894 р. 19 стор. 16°.

З життя совісного чоловіка і Забобони на селі. Розказав для старих і молодих Подолянин. [Вид. люд. Рік 13. Том 5]. — У Львові, 1894 р. 48 стор. 16°.

Провидіне боже. Оповіданє з давних літ після народного переказу. Написав Іван з Берліг. [Вид. людове]. — У Львові, 1894 р. 32 стор. 16°.

Галицько-русская бібліографія XIX-го століття... составивъ Иванъ Ем. Левицкій. — У Львові, 1894 р. Том II. Випуск 32. Стор. 577—600. Випуск 33. Стор. 601—624. Ціна випуску 1 згр.

Katalog działu etnograficznego. [Powszechna wystawa krajowa i t. d.]. — У Львові, 1894 р. 111+256 стор. 8°.

Зміст: Uwagi wstępne, przez prof. Wł. Szuchiewicz; Zagrody, krzyże, przez prof. Wł. Szuchiewicz; Wykopalska Galicyi wschodniej, przez d-ra A. Czolowskiego; Biblioteka etnograficzna, przez d-ra Iw. Franka; Część wschodnia, przez prof. Wł. Szuchiewicz; Część zachodnia, przez Wład. Przybysławskiego; Cerkiew, przez Wł. Szuchiewicza.

Stosunki narodowościowe w Galicyi wschodniej. I. Archidiecezya lwowska obrz. rz. kat., zestawil i opisał Iil. — В Кракові, 1894 р. 2 і 125 стор. мал. 8° [з 18 табл.].

J. prof. Hadaszczok. **Führer durch die Beskiden,** herausgegeben von der Sektion Friedek des Beskiden Vereines. — В Оєрґаві, 1894 р. 72 стор. 16° [з мапою Бєсиди західної].

б) періодичні видання.

Правда [1894 р. Том XXIII. Випуск 68. За місяць жовтень. Стор. 653—716 в 8°]. Зміст: Записки або журнал Т. Г. Грушівського-Шевченка. „Пересторога“, літературно-історична студія д-ра Кирила Студинського. Бретанські Кельти і пофранцузження Вірна дружина. [Оповіданє ех-жайдара]. З записної книжки подорожного. З Делєтаций. Сучасна хроніка. З загальної вистави красові.

Житє і Слово [1894 р. Книжка VI. За місяці падолист і грудень. Стор. 323—482 в 8°]. Зміст: Із чужих квітників: Із Віктора Гюґо; III. Раз бог батько. IV. Сон консерватиста. V. Вульгар Момотоб. VI. Гриміть, гриміть раз враз... [Пер. Ів. Франка]. Із Рамлева: I. Коная один... II. Молитва. III. Зірка IV. До матері. V. На варті. VI. Я для тих сльіваю. VII. До сестри. VIII. Під вовчі заводи. IX. На смерть Н. Кої. X. У огонь! [Пер. П. Граба]. Із А. Теннісона. I. Святый Симеон Стовпник; [Пер. Ів. Франка]. Із Ленау: I. Байдуґе. II. Пісня про бідну зяблицю. [Пер. Ул. Кравченко]. Дневник Володимира Нарвського. Із уст народа: А. Пісні. VI. Кошт і Коштська війна. Б. Легенди. 20. В церкві не бував — гриху не має. 21. То тобі, боже! То мій, боже! 22. Ангел у службі. 23. Як Саламон море мірив. 24. Коло бог любить, того навіждає. Д. Мити і віруваня I. Зносок-біда. 2. Чорт-баранчик. 3. Три чорти беруть живоду душу. 4. Нечасні дитя хресту просят. 5. Дівчина-відма. 6. Св. Николай — ошкун зьвірів. 7. Мельник — пан над щурями. 8. Щури в Бучучу. 9. Дяка баба [Дігва-вія]. 10. Як біда баба ворожою стала. 11. Мороз. 12. Вітер язям. — Казка про задоволеного чоловіка, Василя Щурата. Основи суспільности, повість із сучасного життя [Часть перша. VII]. Ів. Франка. Пісня про Роланда [старофранцузький епос], перек. В. Щурата. „Пісня про Роланда“, статя Іастана Парі. Притча про чотири перстені, Лєсі Українки. Літературні стремління галицьких Русинів, Ів. Занєвича. Старі хартий вільности, М. Драгоманова. Будда і Буддизм, Л. Фера. Нові книжки.

З сиж Числа розсилаємо додаток: „Словарь російсько-український“, том II-ий, арк. 10-ий.

І хто-ж від тепер присвѣчувати нам буде самими найкращими прикметами серця і душі? Хто невтомною трудолюбивою, хто незрівняною скромністю і вироумілістю для чужих думок — хто помагати батьківською ошкою, породею й зичливістю? Ах! як тяжко, як тяжко погодитись нам з тою думкою, що вже на віки застило те серце, котре все било горячою любовю до нас; що вже на віки замовкли ті уста, котрі нам що день голосили історію розвою нашої рідної мови і історію змагань умствених нашого народу від перших часів епо духоного життя. З яким тяжким серцем вступати мемо тепер в святиню наук, де вже не гомоніти муть так ясні, так приступні і повні змісту виклади Твої. З Твоїї катедри плили багатою струєю лишень позитивні добутки науки без шумних зворотів, без фраз, добутки певні, до котрих Ти дійшов совісною працею на тій просторій ниві нашого письменства, де крім Тебе не було й не буде так скоро рівного Тобі робітника. З 34 літ своїх учительських тяжких трулів перебив Ти 27 літ на університеті і за той час видав на полі висчої науки понад 30 діл і розправ, котрим тільки разів признанє складали посторонні, поважні учені мужі славянського світа. Але незавидна наша доля не дозволила Тобі докінчити найбільше просторого, найповажнішого і для Руси найбільше пожаданого діла: історії нашої літератури, призначеної в першій мірі для молодежи, що посвячає ся студиям над родинним письменством. Тож нехай Твій дух благословить на труд тяжкий тих людей, що Твою працю даліше поведуть; нехай витає між ними, що ставити собі будуть у прирмі Твою трудолюбивість; нехай гадити на тих, що все будуть почитати Твоє імя, озарюване ніколи непомерклою авреолею незабутнього спомину, любови та влячности незатертої. Не покидай нас, батьку, но сплативши землі спільний всім смертельним довг, загравай духом своїм опечалену молодіж свою, до ревної праці для добра вітчизни, котру Ти так горячо, так палко любив, і любов ту свою лишень ділами ствердив. Спочивай же в мирі, наш невіджалуваний сьвіточу і учителю, а земля, орошена нашими гіркими, жалкими сльіми, нехай Тебе пером вкриває!¹⁴

Дуже численна публіка, майже чисто руська, густим валом окруживши могилу, вислухала промови з великою увагою і видимо переймала ся глибоко гадками, що плили з уст бесідників.

По остатній промові вже при змерку спушено домовину з дорогими останками в чельсть гробу... на вічний суочийок.

Похорони відбулись, після волі родини, на її кошт, а не коштом товариств русько-народних, як се ухвалили збори до сего скликані. За те наші товариства постановили дати почин до заснованя фонду стипендіяного ім. Омеяна Огоновського при товаристві „Просвѣта“, на котрий центральний віділ сего товариства призначив 200 згр. а. в. Не сумніваємо ся, що сей фонд скоро зростати ме щедрими жертвами усеї нашої суспільности.

ЛІТЕРАТУРА.

Ілюстрований буквинський календар на рік 1895, коштом і заходом літерат. товариства „Руська Бєсїда“ в Чернівцях, вже друкує ся і вийде небавом з отсим змістом: 1) Календар астрономічний і перковний із чорноно друкованими сьвятими. 2) Обширна часть інформадійна. 3) Часть забавна і наукова з отсими уступами: Калина, Т. Шевченка [з ілюстр.]. Як виглядало на Буквинні перед ві прилученем до Австрії, після опису Сьляного написав О. П. З поезий Степ. Руданського. Приєліва [з портретом автора]. Громада, статя д-ра Стоцького. Три дурні, повісточка Марка Нєстерюка. В Італії, поема Д. М. Гнат Онискевич, житєпис з портретом, О. П. Стара історія, нап. Євгенія Яропінська. Думка осїнна, поема Д. М. Надгробний памятник Юр. Федьковича [з ілюстрацією]. Почесні члени літ. тов. „Руська Бєсїда“ Кониський і Неучай-Лєвицький. Алкоголь, нап. Єротеї Пугалк. Як паняч Аврелью Довголіс ожевив ся, сьміховника Д. М. Дещо з господарєтва. Сьмішне. 4) Найновійший повний буквинський шематизм. 5) Оповідєня. Ціна одного примірника 50 кр., а з почтовою персылкою 55 кр. Цілий календар буде друкований правилиською фотолітою. Позаяк видати за календар великі і можуть вернутись доверва тоді, коли невеликий наклад буде цілий розпроданий, макть осьвічені Русини обовязок старатись о найбільше розповєдєнє згаданого календаря [Члени „Руської Бєсїди“ дїстануть за річну вкладку 2 згр сей календар, а крім того ще й 12 книжочок „Лєстївки“, бібліотеки для молодіжи, міщан і селян, даром].

Редактор части літературно-наукової: **Василь Лукчи.**

За редакцію відповідає: **Осип Маковей.**

Видав Наукове Товариство ім. Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Бєднарського.